

Nowy Wiśnicz, barokowa fara pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jana Chrzcziciela. Zarys problematyki

Piotr S. Szlezynger

historyk architektury, konserwator zabytków

Pamięci Profesora Mariusza Karpowicza

Słowa kluczowe: kościół, sklepienie, siły rozporu, fundamenty, atrybucja projektu, wystrój wnętrz, prace konserwatorskie, Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, delegatura w Tarnowie

Key words: church, vault, expansion forces, foundations, design attribution, interior design, conservation works, Lesser Poland Voivodeship Conservator of Monuments, Delegation in Tarnów

NINIEJSZA PRACA MA NA CELU ANALIZĘ architektury i przede wszystkim prezentację problemów konserwatorskich dotyczących kościoła parafialnego w Nowym Wiśniczu.

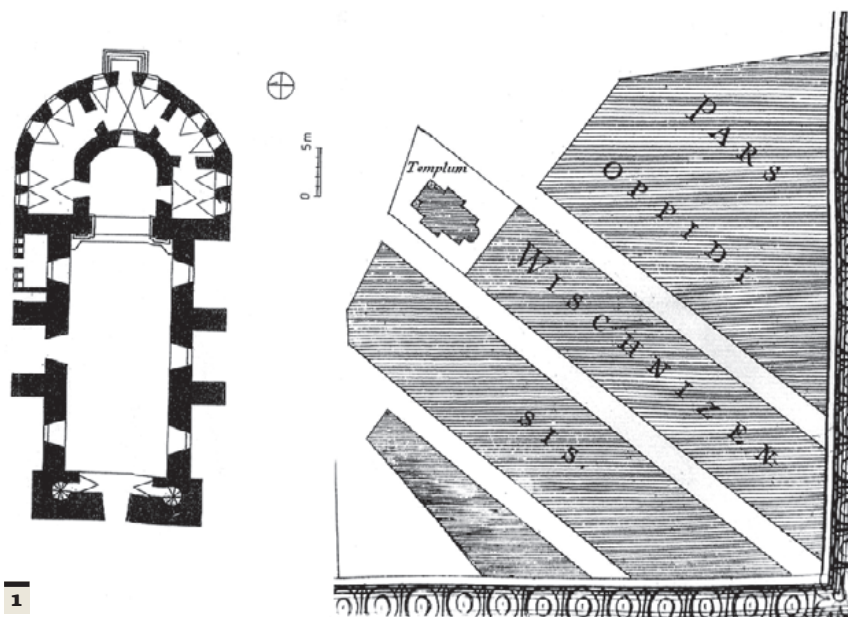
Najważniejsze materiały źródłowe dotyczące kościoła, jego wyposażenia i uposażenia zawarto w wizytacjach biskupich sporządzanych co kilkadziesiąt lat od 1618 roku, w parafii, która do końca XVIII wieku należała do diecezji krakowskiej¹. W archiwum kurii diecezjalnej w Tarnowie znajdują się XIX- i XX-wieczne wizytacje dziekańskie i kanoniczne, akta lokalne parafii itd.² Niestety, spaleni uległo w końcu XIX wieku archiwum parafialne. Obecnie przechowywane są w nim dokumenty późniejsze: *Spisy mobilów*, *Protokoły posiedzeń Komitetu Kościelnego w latach 1866-1948*, *Kronika parafii* prowadzona od 1939 roku itd.³ W archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (dalej MWKZ) znajduje się fragmentaryczna korespondencja z parafią, dokumentacja i protokoły prac konserwatorskich od lat 90. XX wieku, tzw. białe karty inwentaryzacyjne zabytku.

W XVII-wiecznych relacjach z Wiśnicza pomijano farę⁴ lub tylko wzmiankowano cudowny wizerunek maryjny „podobny do tego w Częstochowie, z licznymi srebrnymi wotami, nawiedzany przez pielgrzymów szlachtę i wielkich panów”⁵. Stanisław Czerniecki,

panegirysta, nadworny kuchmistrz Stanisława Lubomirskiego, chwalił chlebobawcę jako fundatora wielu kościołów, który między innymi „farny kościół z fundamentu wymurował, wielkie dochody nadał, wsi kilka na proboszcza i czterech księży. Aparaty złote do kościoła ufundował, kielichy, monstrancje, lichtarze srebrne i inszych wspaniałych rzeczy hojnie nadał”⁶.

Do naszych czasów zachowała się część archiwum rodowego Lubomirskich w zespole archiwalnym Sanguszków, obecnie w Archiwum Narodowym w Krakowie, a w nim informacja, że 21 sierpnia 1733 roku w dawnym archiwum Lubomirskich był – niezachowany do dziś – „fasciculus, w którym są fundacje kościołów wiśnickiego, farnego”⁷. W dniach 10 lipca 1646 i 11 sierpnia 1647 roku sporządzono *Regestra srebra do kościoła farnego wiśnickiego odebranych, sprawionych sumptem 900 florenów oraz Projekt fundacji kollegiaty w kościele nowowiśnickim przez Stanisława Lubomirskiego mianey uczynić*⁸.

Na najstarszym planie Nowego Wiśnicza *Arx Wischnicensis* z 1655 roku szwedzkiego inżyniera, kartografa, pułkownika Eryka Dahlbergha ujęto też farę⁹, ale jej usytuowanie odwrócono o 180 stopni i wzbogacono nieistniejącym transeptem. Plany katastralne sporządzane od 1847 roku w skali 1:2880 i obecnie wykonane mapy zasadnicze, „zdjęte” przez Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Krakowie, oddział w Tarnowie, w skali 1:1000,

1

zaktualizowane w 2000 roku, pozwalają ocenić, jak zmieniło się otoczenie. Szczegółowy pomiar architektoniczny przyziemia fary w skali 1:50 sporządzono w 1978 roku.

Jan Matejko szkicował drewnianą zabudowę miasteczka przed pożarem, który miał miejsce 3 lipca 1863 roku¹⁰. Dotąd pomijano mniej czytelne zwieńczenia wież fasady fary; uwzględniłem je w podjętej rekonstrukcji fasady. Na podstawie rysunków Matejki rycinę wykonali Jan Schübeler i Franciszek Zabłocki. Były one publikowane jako tzw. rysunki artystyczne w warszawskich tygodnikach (1868). Bardzo odbiegają od dzieł Matejki; cechy inwentaryzacyjne ma widok bramy w murze okalającym kościół autorstwa Erazma Rudolfa Fabijańskiego z 1889 roku¹¹.

Autorzy publikacji błędnie powtarzali za XIX-wiecznymi pracami Władysława Łuszczkiewicza¹², że cały Wiśnicz wraz z farą bardzo ucierpiał w czasie najazdu szwedzkiego w połowie XVII wieku. Ze źródeł wynika, że Szwedzi wywieźli wyłącznie uzbrojenie z zamku¹³. Kościół parafialny nie posiada monografii. Opisany został w *Katalogu zabytków sztuki, Atlasie zabytków architektury*¹⁴ i *Zabytkach na trasach turystycznych województwa krakowskiego*¹⁵. Autorzy przewodników tylko wspominali farę wiśnicką¹⁶, na przykład Mieczysław Orłowicz w *Ilustrowanym przewodniku po Galicji* jedynie wymienił XVII-wieczny obraz św. Jana Chrzciciela, któremu przypisał autorstwo Jana Matejki (!)¹⁷. Kilkustronicowy zarys historii kościoła parafialnego opracowała w 1963 roku Teresa Małkowska-Holcerowa; do dziś pozostaje on w maszynopisie¹⁸. Dnia 20 kwietnia 1970 roku wpisano kościół

do rejestru zabytków pod numerem A-184, a 26 lipca 1996 roku wpisano pod numerem A-97 istniejący układ urbanistyczny miasteczka.

Od lat 70. XX wieku toczy się dyskusja na temat autora projektu architektury fary. Większość badaczy budowę i projekt fary przypisało architektowi Maciejowi Trapoli: Kazimierz Kaczmarczyk (1906)¹⁹, Mieczysław Książek oraz Tadeusz Chrzanowski²⁰. Podobnie jak początkowo Adam Miłobędzki

(1963)²¹, Maciejowi Trapoli przypisywałem autorstwo projektu i udział we wzniesieniu fary²².

Inną atrybucję – Andrei Spezzy z Arogno (kanton Ticino) – przedstawili: Wojciech Kret (1967)²³, Mariusz Karpowicz (1983, 2002, 2013)²⁴ i Adam Miłobędzki (1980, 1998)²⁵.

Na podstawie analogii stylistyczno-porównawczej z fasadą kościoła kamedułów na Bielanach i kościołów z kręgu twórczości Pellegrina Tibaldiego: S. Maria Assunta w Puria, Ticino (z wysokim, ciągłym belkowaniem dzielącym fasadę)²⁶, pw. św. Sebastiana w Mediolanie (woluty) i S. Croce w Riva San Vitale (bazy pilastrów przez całą szerokość fasady), Karpowicz przypisał projekty wszystkich budowli ufundowanych przez Stanisława Lubomirskiego w Wiśniczu Andrei Spezzy. Uznał go nawet, nie wskazując źródeł, za nadwornego architekta Stanisława Lubomirskiego²⁷. Jest to teza zbyt daleko idąca.

Piotr Krasny wielkie kamienne przypory fasady fary i bramy błędnie ma za zbliżone do wyłącznie dekoracyjnych wolut w fasadach bramy Kaiserliche

1. Eryk Dahlbergh, fragment planu Wiśnicza z 1655 r. z farą, reprod. z: Samuel Pufendorf, *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Regis*, Norymberga 1696, tbl. 14

1. Eryk Dahlbergh, a fragment of map of Wiśnicz of 1655 with a parish church, reproduced from: Samuel Pufendorf, *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Regis*, Norymberga 1696, table 14

2. Wiśnicz, widok wschodniej pierzei rynku z farą na trzecim planie, rysunek Jana Matejki, Muzeum Narodowe w Krakowie, reprod. d. archiwum PKZ O.Kraków

2. Wiśnicz, view of the eastern frontage of the market with a parish church in deeper background, drawing by Jan Matejko, National Museum in Kraków, reproduced from former archive of PKZ Branch in Kraków

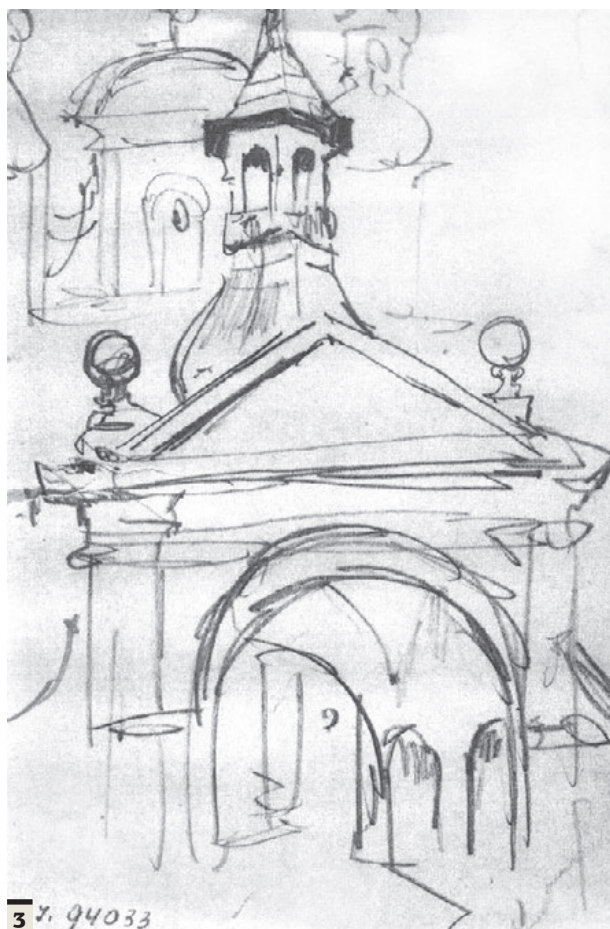
Mühle w Bubencu pod Pragą i mauzoleum Ruprechta von Eggenberga w Ehrenhausen²⁸. Skupił się na formie detalu²⁹. Uznał za możliwe bezpośrednie oddziaływanie na architekturę Wiśnicza krajów cesarskich, jednak moim zdaniem architektura w Wiśniczu ma wyraz bardzo indywidualny³⁰.

W publikacji z 2000 roku wykazałem podobieństwa fasady i ściany tęczy fary w Wiśniczu z kościołem pw. S. Maria Vitezna w Pradze, przypisywanym także architektowi Andrei Spezzy³¹, oraz z kościołem S. Maria Assunta w Arco w Trydencie (arch. Giovanni Battista Filippi)³².

Prywatne miasto Wiśnicz, założone w 1616 roku przez Stanisława Lubomirskiego na prawie magdeburskim³³, było częścią założenia rezydencjonalnego rodu. Rozmierzone na planie zbliżonym do kwadratu (ok. 500 x 550 m), ma szachownicowy układ ulic³⁴. Zróżnicowane ukształtowanie terenu uniemożliwiło osiowe zakomponowanie całego założenia z zamkiem, zgodnie z kierunkami stron świata i z wzorami ówczesnych traktatów. Przywileje królewskie nadały prawo składu wina, miedzi, spiżu, związane z prawem drożnym, a także prawo trzech jarmarków rocznie. Lubomirscy osiedlali Żydów; w części południowej miasta powstała niewielka dzielnica z synagogą i z cmentarzem, całkowicie zniszczona w latach 1968-1970³⁵.

W 1618 roku – zgodnie z opisem zawartym w wizytacji kanoniczej – Stanisław Lubomirski zbudował w miasteczku tymczasowy, drewniany kościół parafialny³⁶. Dawna dzwonnica, przybudowana od wschodu plebanii, oddalona od obecnej świątyni o 50 m, jest jego pozostałością³⁷. W latach 1618-1620 wybudował nowy, murowany kościół pod tym samym wezwaniem Wniebowzięcia NMP, którego fundację potwierdził 6 maja 1620 roku, wraz z erygowaniem nowej parafii, biskup krakowski Marcin Szyszkowski. W tekście wizytacji kanoniczej z 1629 roku napisano o „wymurowaniu kościoła około 10 lat temu, dostatecznie ozdobnego, wewnątrz dopiero co zamkniętego dachem”³⁸. Prestiż rodu podkreślono eksponowanym herbem Szreniawa w portalach fasady, w prezbiterium, w zaplecku stalli oraz na tkaninach z inicjałami SLPC (Stanislao Lubomirski Palatinus Cracoviensis)³⁹.

Nabożeństwa odprawiano przy trzech ołtarzach: pw. Zwiastowania Marii Panny, pw. św. Jana Chrzciciela i pw. Matki Boskiej Różańcowej. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jana Chrzciciela konsekrował 11 sierpnia 1647 roku biskup sufragan krakowski Wojciech Lipnicki⁴⁰. Data ta nie oznacza ukończenia budowli, a wynika jedynie z możliwości przyjazdu konsekratora. Przy farze Lubomirski ufundował i uposażył obszerną plebanię, usytuowaną od południa, z ogrodami i warzywnikami, przy niej szkołę dla chłopców kształconych w śpiewie, organistówek

i przytułek zwany szpitalem⁴¹. Całość założenia ujęta murem z bramami liczy 1,7 hektara powierzchni.

Najważniejszą fundacją w Nowym Wiśniczu był kościół karmelitów bosych pw. Chrystusa Zbawiciela (1622-1639)⁴². Na zlecenie Niemców został rozebrany przez polskie przedsiębiorstwa budowlane w latach 1940-1942⁴³. Kompleksowych badań wymagają zasypane pozostałości kościoła i dobrze zachowany klasztor, obecnie niedostępne⁴⁴.

Według XX-wiecznego zapisu ks. Józefa Koziei w kronice parafii wyroby złotnicze skonfiskowali w początku XIX wieku Austriacy. Informacji tej nie można potwierdzić, ponieważ brak jest XIX-wiecznych archiwaliów. W pożarze miasteczka 3 lipca 1863 roku spaleni uległy dachy kościoła, a w kolejnym pożarze 6 maja 1886 roku zabudowania plebanii z archiwum. Pożary zmieniły oblicze miasta, uliczki wypełnione zostały nową zabudową.

Na wniosek Prezydium Komisji Namiestniczej w Krakowie i Cesarsko-Królewskiego Ministerstwa Stanu w Wiedniu akcje pomocy prowadzono w całej Monarchii Austro-Węgierskiej⁴⁵. W rządowej gazecie niemieckiej miano drukować nazwiska ofiarodawców i sumy przez nich przekazane. „Na odbudowę pogorzałego kościoła ofiarował 500 koron arcyksiążę

Franciszek Ferdynand [następca tronu] i cesarzowa Maria Anna⁴⁶. Jan Matejko kilka dni po pożarze w lipcu 1863 roku tak pisał o farze: „Z kościoła ciemne mury zostały bez dachu⁴⁷”.

Orientowana fara pw. Wniebowzięcia NMP jest odsunięta o 95 m od wschodniej pierzei rynku. Rozdzielono w ten sposób funkcje placów: sakralną – przykościelną i handlową – wielkiego rynku o wymiarach 150 × 152 m. Obecność kościoła w rynku podkreślono krótką uliczką Kościelną z fasadą fary na osi, zgodnie z barokową zasadą kierunkowości.

Plan świątyni składa się z wydłużonej, prostokątnej nawy o wymiarach 25,2 × 10,5 m, powierzchni 287 m kwadratowych i zamkniętego łukiem odcinkowym, węższego na 6,8 m prezbiterium o długości 8,7 m i powierzchni 59,1 m. Całość budowli ma długość 43,4 m, szerokość od zachodu 16,56 m, od wschodu 20,2 m.

Do prezbiterium dołączono od północy kaplicę Zwiastowania NMP, którą opiekowali się czterej mianjonarze i dwaj klerycy tworzący kolegium⁴⁸, a od południa zakrystię; oba pomieszczenia o wymiarach 4 × 5,96 m. Ten tradycyjny plan jednonawowego kościoła z przyprezbiterialnymi dobudówkami zrealizowano wówczas także w Zebrzydowicach, fundacji Mikołaja Zebrzydowskiego, oraz w Spytkowicach, fundacji biskupa Mikołaja Szyszkowskiego⁴⁹. W kaplicy w ołtarzu do XIX wieku znajdował się uważany za cudowny, niezachowany, znany z opisów, obraz ze sceną Zwiastowania NMP z Dzieciątkiem Jezus, ozdobiony srebrną sukienką, 12 srebrnymi gwiazdami, z księżycem pod stopami Marii, koronowany w XVIII wieku, z dodanymi 72 tablicami wotywnymi i licznymi sznurami koralii⁵⁰. W przebudowanym ołtarzu obecnie umieszczony jest wizerunek Chrystusa Miłosiernego namalowany w 2000 roku przez Adama Faglio, obok

3. Zachodnia brama kościelna z fragmentem fasady fary, rysunek Jana Matejki z 2 lipca 1863 r., Muzeum Narodowe w Krakowie, reprodukcja z archiwum PKZ O.Kraków

3. A western church gate with a fragment of the parish church façade, drawing by Jan Matejko of 2 July 1863, National Museum in Kraków, reproduced from former archive of PKZ Branch in Kraków

4. Wycieczka do Wiśnicza Jana Matejki i ks. S. Giebułtowskiego, rysunek Jana Matejki, Muzeum Koryznówka, reprodukcja z archiwum PKZ O.Kraków

4. An excursion of Jan Matejko and S. Giebułtowski to Wiśnicz, a drawing by Jan Matejko, Koryznówka Museum, reproduced from former archive of PKZ Branch in Kraków

zaś *Pieta*, obraz autorstwa Stanisława Klimowskiego z roku 1926. Na wędrówki wiśnickich obrazów wskazuje *Zwiastowanie NMP*, obraz z ołtarza w kaplicy zamku, który, jak ustaliłem, w latach 20. XIX wieku trafił do kościoła parafialnego pw. św. Anny w warszawskim Wilanowie⁵¹. W XVIII wieku przedłużono kaplicę, dodano przedsionek i połączono rodzajem obejścia o szerokości 4 m⁵². Widoczne są zróżnicowane wązki murów, nałożenie pulpituowego daszku na połowę wysokości okna prezbiterium, zróżnicowanie profili kamieniarki okien. Takie obejście zrealizowano w kościele pw. św. Katarzyny w Grazu (1614-1638, arch. Giovanni Pietro de Pomis)⁵³. Zazwyczaj dodawano je w XVIII wieku do XVII-wiecznych naw, czego przykładem są: Chodel, Opole Lubelskie⁵⁴, Poryck, Poczajów i Połonne Lubomirskich na Wołyniu⁵⁵.

Wewnątrz kościoła, na wysokim, ciągłym belkowaniu obiegającym nawę i prezbiterium wspiera się sklepienie kolebkowe bez podziałów architektonicznych. Prezbiterium sklepienie konchowo podkreślono w widoku z nawy podwójnymi wyłamaniami gzymsu oraz zdwojonymi pilastrami w porządku jońskim z wytwornym wystrojem rzeźbiarskim kapieli, z bogatymi girlandami owoców na ścianie tęczy. Ścianę tęczy upodobniono do kulis, co można uznać za manierystyczne środki teatralne. Rytmicznie rozmieszczono w korpusie nawy sześć par okien: owalne wycięto w sklepieniu ponad gzymsiem obiegającym wewnątrz, niżej umieszczono prostokątne, zamknięte półkoliście, obecnie wypełnione witrażami.

Dwuwieżowa fasada kościoła mimo cofnięcia od linii zabudowy rynku o 95 m stanowi dominantę w pierzei wschodniej. Parawanową ścianę o wysokości 24 m i szerokości 16,56 m rozdzielono na dwie kondygnacje bardzo wysokim (na blisko 3 m), nieprzełamanym belkowaniem. Jest zróżnicowana w fakturze kamiennego ciosu pilastrów z piaskowca i białego tynku w polach oraz czarnego marmuru w obramieniu ujętego wolutami kartusza z herbem Szreniawa i kommemoratywnej tablicy. Dolna, trójosiowa kondygnacja o wysokości (wraz z belkowaniem) 14,5 m podzielona jest czterema pilastrami tokańskimi na trzy jednakowej szerokości pola. W szerszym, pośrodku, umieszczony jest portal na osi, ujęty kolumnami tokańskimi, zamknięty przyczółkiem z przerwany łukiem odcinkowym. Wyżej znajduje się kwadratowe w wykroju okno, ujęte kamiennym obramieniem

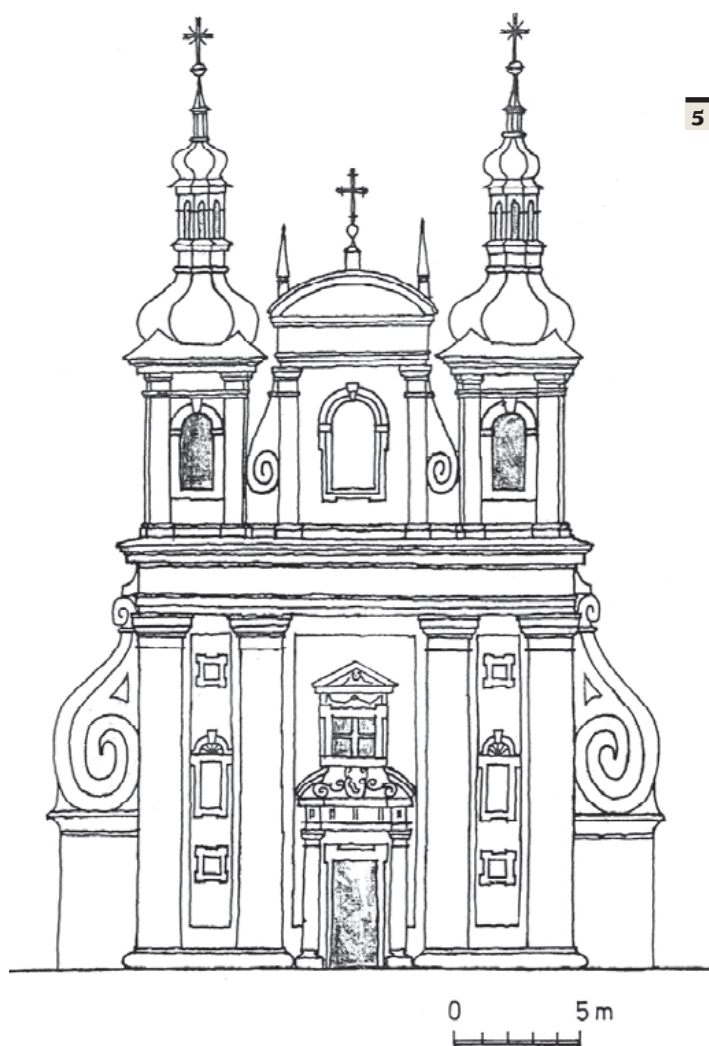

z motywem chust, z trójkątnym przyczółkiem z cherubinkiem pośrodku. Portal, podobnie jak ślepe okno w wyższej kondygnacji, ma identyczne proporcje wymiarów jak portal kościoła karmelitów bosych. Bliski jest obramieniu okna na osi fasady kościoła karmelitanek bosych pw. św. Marcina w Krakowie.

Górna kondygnacja fary, nieco węższa, niższa, ma 9,5 m wysokości, ze szczytem szerokości 6 m, zamkniętym aedikulą i parą obelisków. Ujęta została kamiennymi spływami w formie ślimacznic, ściśniętymi pomiędzy niewysokimi obecnie wieżyczkami (3,3 x 7 m). Duże, ślepe, półkoliście zamknięte okna oraz narożne kamienne pilastry stanowią o podziałach wież.

Po pożarze założono na wieżach prowizoryczne daszki (znane z fotografii), a w 1902 roku niskie, baniaste hełmy z blachy miedzianej⁵⁶, nawiązujące formą do hełmów w kościele klasztorным karmelitów bosych. W literaturze przedmiotu, interpretując tylko stan obecny, używa się określenia „wieżyczki fasady rozpierane przez ściśnięte, kamienne woluty”. Skorygowałem to na podstawie trzech rysunków Jana Matejki, ukazujących stan obiektu sprzed pożaru miasteczka⁵⁷. Obie wieże z latarniami miały podwójne, „cebulaste” hełmy, oparte na tamburach⁵⁸. Mogły sięgać łącznie z fasadą 30 m. Na szczycie wież umieszczono wykonane w miedzi, złożone w ogniu emblematy wyobrażające słońce i księżyc, atrybuty Maryi, Oblubienicy Pańskiej, patronki kościoła, doskonale widoczne z dala w promieniach słońca, co podkreślane jest w relacjach wizytatorów⁵⁹.

Korpusy wież i ścianę fasady wsparto na kamiennym cokole-półwałku. Architektura dolnej kondygnacji elewacji jest wstrzemięzliwa w rysunku wytwornych, ramowych, linearnych podziałów, a pola międzypilastrów wypełniono uszakowymi obramieniami ślepych okienek oraz wnękami, zamkniętymi

konchami, rozmieszczonymi w wyważonym, palladiańskim rytmie. Podziały fasady podkreślono wielkimi pilastrami (1,4 x 11 m), opartymi bezpośrednio na kamiennym półwałku, czymś w rodzaju cokołu – jakby poduszce pęczniejącej pod wpływem obciążającej ją masy. Ten odmaterializowany półwałek o wysokości 43 cm, o wyolbrzymionych proporcjach, zdaje się wypływać spod ściany fasady. Przeciągnięto go po bokach, a nawet z tyłu, wokół wież, a więc na długości 27,5 m.

Pilastry dolnej kondygnacji nie są kontynuowane w wyższej partii, ale przesunięte, co jest niekonsekwencją i udziwieniem, będącym wyrazem „konceptu” manierystycznego. Mamy do czynienia ze swego rodzaju asonansem proporcji obu kondygnacji. Odmienny rytm pilastrów, ściśnięte ślimacznice i półwałek można określić efektem „cierpienia form”. Architekt osiągnął ekspresję, łącząc eleganckie profile i linearne podziały przesył z widocznymi za fasadą dwiema wyolbrzymionymi i potraktowanymi rzeźbiarsko kamiennymi wolutami, wysokimi na 11,5 m, wysuniętymi na 3 m, wspartymi na ścianach obejścia

5

także o 3-metrowej wysokości. Dach nawy jest dwuspadowy, kryty ceramiczną dachówką, zaś nad obejściem pulpitowy, z blachy miedzianej. Drewniana więźba pochodzi z końca XIX wieku.

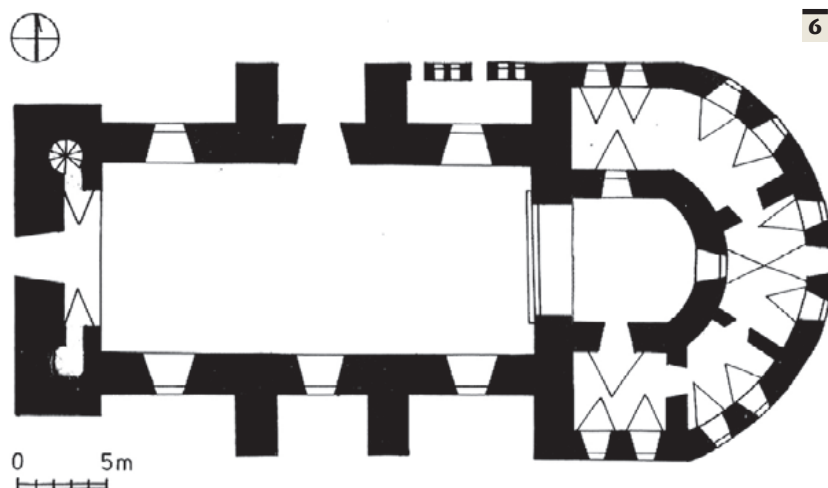
W elewacji wschodniej wyróżnia się obramienie wejścia na osi, wykonane z miejscowego piaskowca; woluty ujmują węgary. Nadproże jest wykształcone trzema łamanymi odcinkami, podniesione w osi, po bokach znajdują się chusty, na osi koszycek z dwukrotnie zwiniętymi taśmami. Nadproże i wolutowe kroksztyny po bokach wspierają rozbudowany gzyms, na którym spoczywa prostokątna, ujęta przez woluty płycina z płaskorzeźbą ze sceną Wniebowzięcia Matki Boskiej. Ten najbardziej okazały portal fary prowadzi do przyprezbiterialnej kaplicy, dawniej mariackiej, dopiero w 1926 roku skomunikowanej z prezbiterium portalem z piaskowca⁶⁰.

Ramowo-pilastrowy podział elewacji, taki jak w fasadzie wiśnickiej, zastosowany został w kościółku pw. Grobu Matki Boskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej (1627-1630) fundacji Mikołaja Zebrzydowskiego. Podobna artykulacja fasady z pilastrami w porządku tokańskim, kontrasty ciosowych pilastrów z tynkowanymi polami i kamieniarką okien występują w kościele pw. Matki Boskiej Śnieżnej na Gródku w Krakowie (1632-1634) fundacji Anny z Branickich i Stanisława Lubomirskich, a dwukondygnacyjny układ okien, kamieniarka oraz półkoliście zamknięte prezbiterium pojawia się w kościele parafialnym w Skrzynnie koło Opoczna (1626-1638), na co zwrócił uwagę Adam Miłobędzki⁶¹.

Wiemy, że fundator kościoła parafialnego, Stanisław Lubomirski, zatrudniał nadwornych architektów. Do swej śmierci 31 grudnia 1637 roku był nim Mathias Trapola⁶², którego pobyt w Wiśniczu 27 czerwca 1626 roku potwierdzono w księgach miejskich⁶³. Zgodnie z kroniką klasztoru karmelitów bosych Trapola miał udział w budowie kościoła od jej początku, a więc stale przebywał w Wiśniczu od maja 1622 roku. Pochodził, jak ustaliłem, z miasta Portogruaro (Veneto)⁶⁴. Nie zastosował jednak w architekturze fary elementów artystycznych spotykanych w prowincji Veneto, lecz lombardzkie. Przemawia to za realizacją projektu innego architekta.

Kontynuując badania i analizując wszystkie elementy, doszedłem do wniosku, że bardzo prawdopodobne jest, iż autorem projektu fary był Andrea

Spezza, który przebywał w Polsce do 1623 roku. Kiedy budowano farę wiśnicką, architekt ten współpracował ze Stanisławem Lubomirskim, współfundatorem kościoła na Bielanach, wznoszonym w tym samym czasie co kościół w Wiśniczu. Indywidualne cechy architektury kościoła, wyolbrzymiony detal kamieniarki i monumentalny porządek tośkański to rozwiązania zaskakujące, wieloplanowe, zestawione w sposób manierystyczny. Projekt fary i wcześniej zrealizowanej (1615-1621) bramy zamkowej wyszedł spod ręki tego samego autora. Przeciwnieństwem fasady fary jest surowa, wczesnobarokowa, „rzymska” fasada kościoła karmelitów w Wiśniczu, źródłowo powiązana z Trapolą.

Teraz przechodzę do omówienia problemów konserwatorskich. Zabudowania kościoła parafialnego wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerem 348 już 20 kwietnia 1933 roku. Najważniejsze problemy wiążą się ze wzmocnieniem konstrukcji kościoła. Konieczność dostosowania planu i konstrukcji budowli do określonych warunków, które wynikały ze skomplikowanych okoliczności jej posadowienia, wpłynęła na kształt świątyni, ale projektant dobrze wywiązał się ze zleconego mu zadania. Architekt po mistrzowsku rozwiązał problem zestawienia rzeźbiarsko traktowanego detalu architektonicznego i fasady o czytelnych podziałach z koniecznymi wymogami konstrukcyjnymi. Wykorzystał kamienne woluty jako elementy konstrukcyjne. Budowlę o kamiennych murach i ceglanych sklepieniach posadowiono na stoku, na miękkoplastycznym, niestabilnym podłożu o dużej ściśliwości i słabych warstwach nośnych. Brzeg rzeczki Leksandrówki jest niedaleko, bo w odległości

120 metrów od kościoła. Kościół posiada oryginalną, zwartą bryłę. Widoczne są pęknięcia szerokości nawet kilkudziesięciu milimetrów na osi sklepienia wzdłuż nawy i prezbiterium, a w trzech miejscach w poprzek osi sklepienia, do nadproży okien włącznie, w łękach, w łuku tęczy, na poddaszu, na zewnątrz murów od poziomu terenu do nasady sklepień. Rozkład spękań wskazuje na nierówne osiadanie fundamentów budowli spowodowane niejednakową nośnością gruntu, co osłabia statykę układu budowlanego. Budynki murowane wzniesione na podatnym na osiadanie podłożu ulegają uszkodzeniom, gdy ustrój nośny odznacza się mniejszą sztywnością przestrzenną⁶⁵.

Po przeanalizowaniu konstrukcyjnych uwarunkowań, statyki budowli, rozkładania się sił ciężenia i rozporu, uważam je za najważniejsze. Ściana tęczy „przerzucona” jest na zewnątrz budowli jako kamienne przypory w formie dwóch wolut, wysokich na 11,5 i szerokich na 3 m, wspartych na ścianach przyprezbiterialnych kaplic. Usztywnia ją, a tym samym pełni istotną rolę konstrukcyjną. Wewnątrz przedłużona jest jako łęk grubości 117 cm i wysokości 220 cm. Na poddaszu kamienny, dociążający mur szczytowy wsparto na ceglany łęk ponad sklepieniem. Nawę ujęto dwoma parami przypór grubości 2 m, sięgającymi całej wysokości ścian budowli, a przy fasadzie masywnym kamiennym łękiem o grubości 240 cm i wysokości 130 cm, rozpartym między korpusami wież, które w rzucie mierzą 4,55 x 4,55 m, a ściany mają grubość 2,3 m.

Przypory, wieże i ściana tęczy przejmują działanie sił rozporowych, umożliwiając statyczność poprzeczną i podłużną budowli, a zarazem usztywniają, przenosząc ciężenie sklepienia i ścian na zewnątrz. Takie

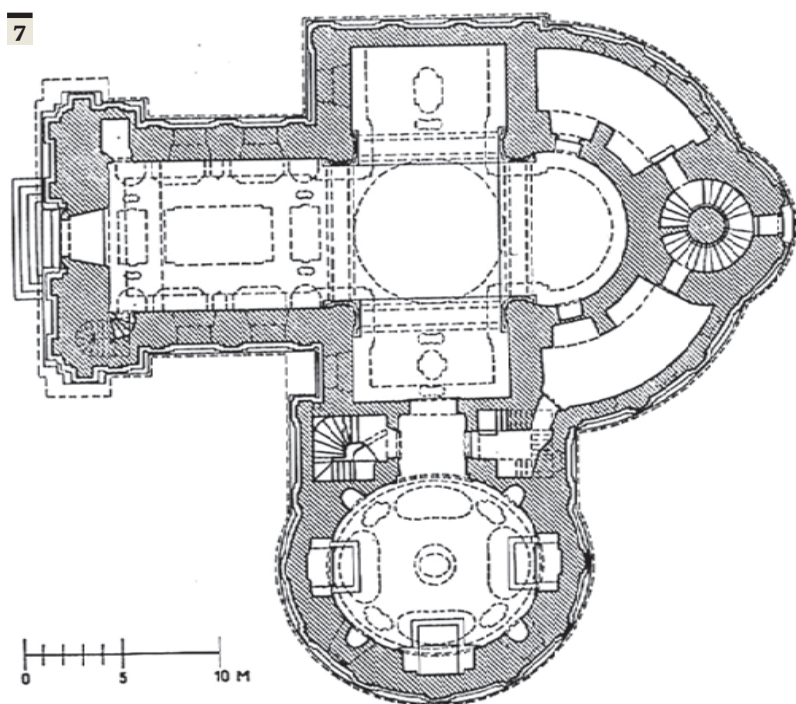
5. Wiśnicz, fasada fary, rekonstrukcja wyglądu sprzed pożaru. Oprac. i rys. P.S. Szlezynger

5. Wiśnicz, parish church façade, reconstruction of appearance from before the fire. Worked out and drawn by P.S. Szlezynger

6. Wiśnicz, fara, rzut przyziemia obecnie. Pomiar P.S. Szlezynger

6. Wiśnicz, parish church, projection of the ground floor as of now. Measurement by P.S. Szlezynger

7

rozwiązanie umożliwiło przesklepienie na dużej wysokości murów wykonanych z łamanego piaskowca, o różnej grubości słabej wapiennej zaprawy, a więc niestabilnych.

Już ekspertyza konstrukcyjna autorstwa inż. Mariana Fuksa (1958) podaje jako zagrożenie nierównomierne osiadanie fundamentów spowodowane przez podmywające ich stopy wody opadowe oraz rozebranie partii kamiennego muru szczytowego na poddaszu, co naruszyło równowagę sklepienia. Sądzę, że stało się to przy okazji zmiany po pożarze w 1863 roku geometrii dachu i konstrukcji więźby dachowej w celu przystosowania pod ciężkie dachówki zamiast gontu. Dach z pewnością wyższy, bo nachylenie połączenia przy drewnianym łupku może sięgać 55 proc., gdy z dachówką 45 proc. Potwierdzają to też ślady oporów na murach i bruzdy na sklepieniu. Obecna, zmieniona konstrukcja więźby w większym stopniu oddziałuje poziomo na mury. Siły działają zgodnie z kierunkiem rozporu sklepienia, a mury nie przenoszą sił w pełni. Zalecono kotwienie ścian podłużnymi i poprzecznymi ściągniętymi ramowymi, rozbiórkę starego i wybrukowanie z cegły nowego muru szczytowego oraz wzmocnienie łuku, co jednak nie odpowiadało wymogom konserwatorskim.

W 1959 roku inż. Tomasz Bocheński w opinii wydanej na zlecenie wojewódzkiego konserwatora zabytków w Krakowie nakazał wykonanie dwuczęściowego

łuku odciążającego jako ściągu ramowego, żelbetowego, po obu stronach chronionej XVII-wiecznej ściany szczytowej, połączonego przez wykute w niej otwory. Istniejący łuk miał zostać podwieszony do konstrukcji żelbetowej przez zabetonowanie klamer stalowych, podtrzymujących go od spodu. Żadnych z wymienionych zaleceń nie wykonano.

Nie sprecyzowano zakresu prac w pozwoleniu konserwatorskim I-185/92 z 1992 roku na osuszenie kościoła, brak jest dokumentacji na ten temat. W dniu 27 kwietnia 2014 roku konstruktorzy Stanisław Karczmarczyk i Waldemar Połoniec uznali, że widoczne spękania sklepień stwarzają realne zagrożenie i pilnie

wymagają zabezpieczeń. Zalecili naklejenie taśm lub siatek z włókna węglowego podwieszających wydzielony pęknięciem klin muru oraz grawitacyjną wentylację wnętrza przez wykonanie w osi sklepienia trzech otworów wentylacyjnych i otwieranie okien.

Od 26 lutego 2014 roku w ramach pozwolenia konserwatorskiego nr 1755 i finansowej dotacji przydzielonej przez konserwatora zabytków przeprowadzono badania geotechniczne oraz badania posadowienia fundamentów, a także wykonano odkrywki na istnienie polichromii na sklepieniu prezbiterium. Dnia 11 listopada 2014 roku komisja konserwatorska przyjęła ekspertyzę geotechniczną dr. inż. Henryka Pachli i dr. inż. Filipa Pachli. W odkrywkach nie

7. Graz, kościół pw. św. Katarzyny i mauzoleum cesarza Ferdynanda II, rzut, reprodukcja: G. Frodl, *Der Architekt. Der innerösterreichischer Hofkünstler Giovanni Pietro de Pomis 1569-1633*, s. 285

7. Graz, Saint Katherine Church and Emperor Ferdinand II Mausoleum, projection; reproduced from: G. Frodl, *Der Architekt. Der innerösterreichischer Hofkünstler Giovanni Pietro de Pomis 1569-1633*, p. 285

8. Wiśnicz, fara, przekrój z widokiem na ścianę tęczy. Oprac. P.S. Szlezzynger

8. Wiśnicz, parish church, projection with a view of a rainbow wall. Worked out by P.S. Szlezzynger

9. Wiśnicz, fara, mur ściany tęczowej na poddaszu. Fot. P.S. Szlezzynger, 1999

9. Wiśnicz, parish church, a rainbow wall in an attic. Photo by P.S. Szlezzynger, 1999

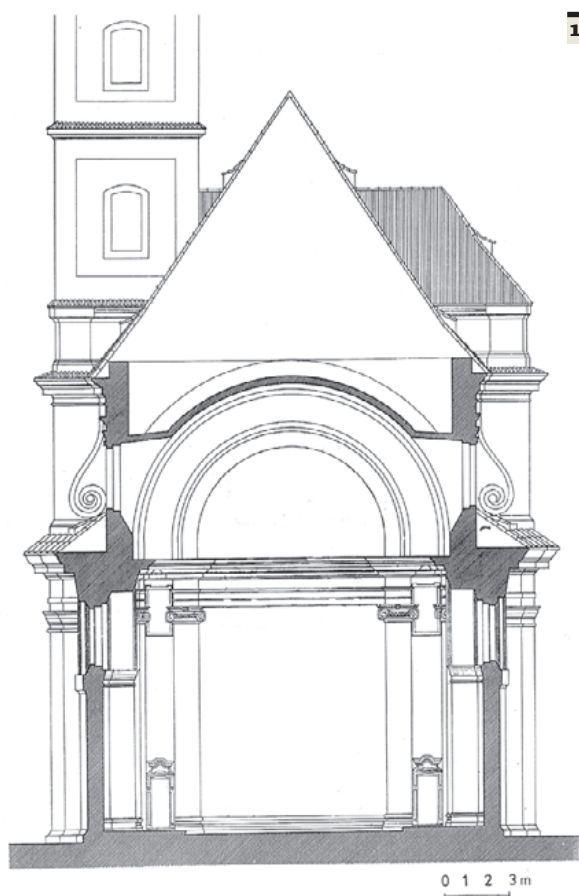
stwierdzono śladów polichromii, a „układ zarysowań na sklepieniach ceglanych i łuku tęczowym wskazuje na niepokojące zmiany schematów statycznych, co sygnalizuje przedawaryjny stan elementów konstrukcyjnych (...) konsekwencją może być niekontrolowany wzrost przemieszczeń prowadzący do zniszczenia poszczególnych elementów konstrukcji i katastrofy budowlanej”.

Zaproponowano wykonanie układu niskociśnieniowych pali iniekcyjnych kotwionych w fundamentach lub założenie płyty żelbetowej fundamentowej, zakotwionej w ścianach nośnych kościoła, jak również pilne stężenie budowli płaskownikami co 1 m, przenoszącymi naprężenia sklepień. Jak wynika z badań, fundamenty ścian magistralnych o grubości około 2 m znacznie zagłębiono (od 3 do 5,6 m), co związane jest z różnym naciskiem na niestabilne podłoże, jakim jest pylasta glina. W materiale muru fundamentów, które niejednakowo osiadają, istnieją spore ubytki. Miejscami w prezbiterium widać zawilgocenie ścian. Badania nie dały odpowiedzi, czy i jak należy się zabezpieczyć przed negatywnym wpływem podziemnych cieków wodnych. Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków decyzją nr 1846 z dnia 5 grudnia 2014 roku nakazał parafii przeprowadzenie do końca 2016 roku prac interwencyjnych, zapobiegających dalszej destrukcji bryły kościoła oraz wykonanie projektu wzmocnienia konstrukcji na podstawie ekspertyzy. W 2015 roku zdjęto ciężkie ocieplenie sklepień z waty szklanej. W dniu 27 lipca tego roku odebrano pierwszy etap wzmocnienia sklepienia w zachodniej części budowli na długości 12 m, po linii krzywizny co metr, płaskownikami kotwionymi w sklepieniu oraz w murze magistralnym świątyni. Wykonano też iniekcje rozwarstwień oraz nowe ocieplenie sklepienia z wełny mineralnej.

Wpływ na stabilność budowli mógł mieć fakt, że bez sporządzenia inwentaryzacji, projektu, nie uwzględniając procedury konserwatorskiej, na przełomie lat 70. i 80. XX wieku opróżniono połowę powierzchni krypt, przebito w murach dodatkowe przejścia i liczne otwory technologiczne. Wykonano grawitacyjną instalację centralnego ogrzewania, wprowadzono do podziemi wielki piec i urządzono tam skład koksu⁶⁶ (od roku 2009 lat paliwo jest gazowe, a piece sterowane cyfrowo). Natomiast procedury konserwatorskie uwzględniono przy wykonywaniu remontu konstrukcji dachu i wymianie ciężkiej

dachówki płaszówki na ceramiczną, a w obejściu na blachę miedzianą. Prace przy elewacjach fary objęły w latach 1993-1995 kamieniarzkę, tynki i ich nową kolorystykę⁶⁷. Kontynuowano je w pozostającej w bardzo złym stanie technicznym dawnej dzwonnicy. Także budynek XVII-wiecznej plebanii poddano kompleksowym zabiegom konserwatorskim, co miało miejsce w latach 2010-2014. Wyeksponowano trójprzęsłową loggię od południa, o podziałach jak w wiśnickim zamku, i wyspoinowano kamienne wątki murów. Pracami konserwatorskimi objęto też XVII-wieczny kamienny mur z dwoma bramami wokół zespołu kościelnego. Dnia 24 stycznia 1958 roku zakończono badania sondażowe sklepień i ścian nawy: „malowidło wierzchnie na układzie warstwowym (...) olejne, klejowe, nie napotkano na ślady zabytkowej polichromii”⁶⁸. Pod słowem „zabytkowe” rozumiano polichromie co najmniej XVIII-wieczne. O polichromiach nie wspomina Józef E. Dutkiewicz w inwentaryzacji zabytku z 1946 roku⁶⁹. Istniejące, z przełomu XIX i XX

wieku, nie wzbudziły jego zainteresowania. Zne są one jedynie ze słabej technicznie fotografii, na której widać na sklepieniu prezbiterium scenę Zwiastowania NMP w ośmiobocznym obramieniu, w nawie scenę Narodzenia, a na pilastrach tęczy prostokątne płyciny. W 1958 roku dr Hanna Pieńkowska, wojewódzki konserwator zabytków w Krakowie, zaakceptowała niezachowany projekt dekoracji malarskiej sklepień i ścian autorstwa artystów malarzy Zbigniewa Grzybowskiego (1926-2012) i Jana Szancenbacha (1928-1998). Nie wiemy, dlaczego nie został zrealizowany. Z uwagi na nazwiska znakomitych autorów można przypuszczać, że był interesujący.

W dniu 15 czerwca 1961 roku parafia wróciła do tematu i 19 czerwca konserwator zabytków przyjął do realizacji kolejny projekt polichromii, którego autorem był artysta malarz Adam Marczyński⁷⁰. Dnia 30 czerwca zakończono badania stratygraficzne na sklepieniu prezbiterium; mgr Zofia Stawowiak i Irena Gawron nie stwierdziły „śladów zabytkowej polichromii”⁷¹. XVII-wieczna kolorystyka ścian i sklepień była jednolicie jasnoszara. W 1962 roku na sklepieniu i ścianach poprzecznych powstały figuralne polichromie projektu

Adama Marczyńskiego. Poprzednie, słabo czytelne, według relacji uczestników prac usunięto, a w latach 90. XX wieku usunięto jasnougrową sztablaturę z 1. ćwierci XVII wieku we wnękach okien. W 1980 roku obramowania scen dodał miejscowy malarz amator Zbigniew Wójcicki, po uzyskaniu w dniu 4 sierpnia 1980 roku zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na odświeżenie polichromii.

W pożarze w 1863 roku spaleni uległy dachy z więźbą i wieże kościoła, ocalało natomiast barokowe wyposażenie z 1. połowy XVII wieku, wpisane w 1970 roku do rejestru zabytków pod numerem B-139, na przykład rzeźba Chrystusa w tęczy wsparta na oryginalnie wygiętej belce, podobnie jak we wspomnianym kościele parafialnym pw. św. Katarzyny w Spytkowicach. Główny, trójprzęsłowy ołtarz ujęty jest wyraźnie wysuniętymi kolumnami w porządku jońskim. Pomiędzy namalowanymi wizerunkami świętych biskupów Wojciecha i Stanisława umieszczono obraz Zwiastowania NMP, w zwieńczeniu obraz Trójcy Świętej, a na zasuwie po konserwacji w latach 1988-1989 XVII-wieczny obraz Matki Boskiej Różańcowej, mniejszy od istniejącej ramy. Jak ustaliłem na podstawie zapisów w wizytacjach kanoniczych, przeniesiono go z bocznego, południowego ołtarza przy tęczy. W miejscowej tradycji błędnie uważa się go za pochodzący z kościoła w niedalekiej Olchawie⁷². Jest to typ wizerunku Matki Boskiej Śnieżnej, od pierwowzoru zwanego *Salus Populi Romani*, wiązany w 1. połowie XVII wieku ze zwycięstwami w wojnach z wyznawcami islamu⁷³. Mimo przemalowań kompozycja i uproszczone traktowanie detalu wskazują na malarstwo cechowe.

Dwa ołtarze przy tęczy, jednoprzęsłowe, ujęto kolumnami w porządku kompozytowym. Z lewej, pw. św. Jana Chrzciciela, mieścił obraz zawieszony obecnie

10. Praga, kościół SM Vitezna, przekrój z widokiem na tęczę. Oprac. P.S. Szlezynger

10. Prague, SM Vitezna Church, projection with a view of the rainbow. Worked out by P.S. Szlezynger

11. Wiśnicz, fara, fasada, widoczne rzeźby we wnękach. Fot. P.S. Szlezynger, 2014

11. Wiśnicz, parish church, visible sculptures in niches. Photo by P.S. Szlezynger, 2014

12. Wiśnicz, fara, brama zachodnia i pomnik papieża Jana Pawła II przed fasadą. Fot. P.S. Szlezynger, 2014

12. Wiśnicz, parish church, western gate and monument of John Paul II in front of the façade. Photo by P.S. Szlezynger, 2014

wysoko, na przeciwległej, południowej ścianie nawy, po prawej zaś – wspomniany Matki Boskiej Różańcowej. W XX wieku w obu ołtarzach w nowo wytworzone wnęki wstawiono gipsowe, polichromowane, nie posiadające wartości artystycznej figury, ukazujące z lewej Niepokalane Serce Maryi (1897), z prawej Serce Pana Jezusa (1889). Obie sygnowane, autorstwa warsztatu Wojciecha Samka z Bochni

W nawie także znajdują się dwa przyściennie ołtarze. Po stronie południowej ołtarz pw. św. Sebastiana, z jego wizerunkiem na zasuwie, z umieszczonym w zwieńczeniu obrazem św. Katarzyny Aleksandryjskiej. W XIX wieku dodano XVII-wieczny obraz z wizerunkiem św. Józefa z Jezusem. Po przeciwnej stronie ołtarz z rzeźbą Ukrzyżowania i z dodanymi w zwieńczeniu w roku 1885 wizerunkami świętych Kryspina i Kryspiniana, patronów szewców⁷⁴.

Drewniane obramienie chóru muzycznego nad wejściem, w kolorze czarnym, z uszakowymi płycinami, powiązane wysuniętymi skrzydłami z konfesjonałami, wsparte jest na konsolach w formie wolut zakończonych wąsatymi maskami. Niestety, w latach 1968-1970 wymieniono dobrze zachowany XVII-wieczny prospekt organowy na nowy, pozostawiając tylko część szafy (5 × 2,36 m). Nowe organy zajęły także przestrzeń przeznaczoną pierwotnie dla chłopięcego chóru. Ich zestawienie z barokowym wystrojem kościoła tworzy rażący dysonans.

Wolno stojący po stronie południowej XVII-wieczny konfesjonał ma w czterech płycinach w zapleckach namalowane sceny oparte o wzory graficzne, będące ilustracjami dzieła Hermana Hugo *Pia desideria Emblematis Elegiis et affectibus ss. Patrum illustrata*⁷⁵. Dwukrotnie namalowana data 1671 sprawiła, że całe wyposażenie wnętrza błędnie powiązано z tą właśnie datą, podczas gdy pochodzi ono z czasu budowy kościoła, czyli z I. ćwierci XVII wieku⁷⁶.

Wybitnym dziełem wczesnobarokowej snycerki, pomijanym w literaturze, jest drewniane tabernakulum na rzucie sześcioboku, w kształcie kopułowej kaplicy, o wymiarach 88 x 176 cm. Ściany mają formę rozbudowanych portali z kolumnami w porządku korynckim. Wspierają prawidłowe belkowanie z trójkątnymi, przełamanymi przyczółkami; we frontowym umieszczono główkę aniołka. Kopułę pokrywa łuska imitująca blachę. Podziały sięgają portali z charakterystycznymi obeliskami i chustami w wiśnickim zamku, podobnie latarnia ujęta wolutami. Tabernakulum, zgodnie z notacją z wizytacji biskupiej w 1628 roku, stało w ołtarzu głównym⁷⁷. Dzieło to, warsztatu krakowskiego, nawiązywało do XVI-wiecznych realizacji, na przykład projektu architekta Giorgio Vasariego z 1566 roku w kościele Santa Croce we Florencji⁷⁸. W Małopolsce można odnaleźć wiele podobnych, zazwyczaj otwierających się, na przykład w Starym Sączu (Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu), w kościołach

parafialnych w Krośnie, Muszynie, Rudawie, u sióstr dominikanek na Gródku w Krakowie, gdzie umieszczane były na mensie głównego ołtarza⁷⁹.

Badania stratygraficzne prowadzone w 1961 roku objęły też drewniane ołtarze. Wykazały pierwotne, XVII-wieczne srebrzenie i laserowanie kolumn, ślady polichromii, w tle kolor ciemnego brązu, a złoczone tylko ornamenty. Była więc to nieco inna kolorystyka niż obecnie. Dr Hanna Pieńkowska w piśmie skierowanym do parafii sugerowała objęcie pracami konserwatorskimi w pierwszym rzędzie barokowych ołtarzy z uwagi na ich zły stan zachowania oraz na wysokie walory artystyczne i zabytkowe, w tym „przywrócenie bardziej zróżnicowanej i efektownej polichromii i srebrzenia”⁸⁰. Parafia jednak zamiast tego wykonała polichromie na sklepieniu. Pozwolenie konserwatorskie nr 2537 z 1973 roku dla Stanisława Stelmacha z Tarnowa dotyczyło ołtarza głównego, brak jest jednak zachowanej jakiegokolwiek dokumentacji, stąd trudno określić, czy prace miały miejsce i jaki był ich zakres.

Dopiero w 1989 roku poddano ołtarz główny odnowieniu, w ramach którego niestety do gruntu usunięto barokowe warstwy malarskie⁸¹. Od roku 2000 prace prowadził zespół konserwatorów kierowany przez Mieczysława Majewskiego z krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych (pozwolenie MWKZ nr 171/2000 i nr 241/2001). Wyzłociono wszystkie elementy architektury, wprowadzono jako tło czarny kolor struktur ołtarzy. Nie zapoznano się z wynikami badań stratygraficznych z 1958 i z 1961 roku.

W latach 80. XX wieku ówczesny władz parafii prowadził szereg prac związanych z nową aranżacją zarówno wnętrza, jak i najbliższego otoczenia kościoła parafialnego. Prace prowadzone były bez inwentaryzacji, projektu, pozwoleń konserwatorskich i dokumentacji z ich przebiegu⁸². Krypty zaadaptowano do celów użytkowych, o czym była mowa wcześniej. Nie uwzględniając braku ikonografii, w dekoracyjnie ujęte, ale puste od XVII wieku wnęki fasady wstawiono przypadkowo wybrane, wykonane ze sztucznego kamienia posągi świętych Piotra i Pawła autorstwa Czesława Dźwigaja.

W dniu 19 maja 1990 roku kuria diecezjalna wyraziła zgodę na wymianę posadzki w prezbiterium z terakoty na marmurową, nowe stopnie i przeniesienie chrzcielnicy, z zastrzeżeniem, aby pozostawić w prezbiterium zabytkowe stalle⁸³. Zakres prac miał zostać uzgodniony z diecezjalnym konserwatorem zabytków i delegaturą MWKZ, ale w żadnym z archiwów nie zachowała się stosowna korespondencja. Dr Hanna Pieńkowska, wojewódzki konserwator zabytków, wcześniej w piśmie do parafii nakazała: „ze stanowiska konserwatorskiego zaleca się bezwzględne pozostawienie balustrady pod tęczą (...) ze względu na ich wartości zabytkowe”⁸⁴.

13. Kraków, fasada dawnego kościoła Karmelitanek Bosych pw. św. Marcina. Fot. P.S. Szlezzynger, 1999

13. Kraków, façade of the former Carmelite Discalced Church of Saint Martin. Photo by P.S. Szlezzynger, 1999

14. Wiśnicz, fara, przypora łuku ściany tęczy od zewnątrz. Fot. P.S. Szlezzynger, 2014

14. Wiśnicz, parish church, buttress of the rainbow wall arch from the inside. Photo by P.S. Szlezzynger, 2014

15. Wiśnicz, fara, wnętrze prezbiterium. Fot. autor nieznany, ze zbiorów Archiwum Parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Nowym Wiśniczu

15. Wiśnicz, parish church, presbytery interior. Author unknown, from the holdings of the Ascension of the Blessed Virgin Mary Parish in Nowy Wiśnicz

W latach 90. XX wieku XVII-wieczną balustradę z tralkami w tęczy jednak zlikwidowano, progi, stopnie, cokoły ołtarzy wykonane z miejscowego, wiśnickiego piaskowca zamieniono na czerwony marmur, a przed bocznymi ołtarzami wprowadzono marmur zielony. Usunięto ławki kolatorskie⁸⁵ (pozostawiono jedną z herbem Szreniawa), wstawiono nowe fotele dla celebransów. Zamieniono XVII-wieczną bazę chrzcielnicy z piaskowca na wykonaną z czerwonego marmuru. Obok ustawiono odlany z brązu paschał projektu Czesława Dźwigaja.

Stara posadzka, według XVII-wiecznych relacji „kamienna posadzka w kwadraty”⁸⁶, a więc w czarno-białą szachownicę, miała braki uzupełnione płytkami kamiennymi w przypadkowych kolorach. Stąd w celu poprawy wyglądu, ale niezgodnie z doktryną konserwatorską, bez sporządzenia projektu, w latach 1990-1993 posadzkę w prezbiterium wymieniono na

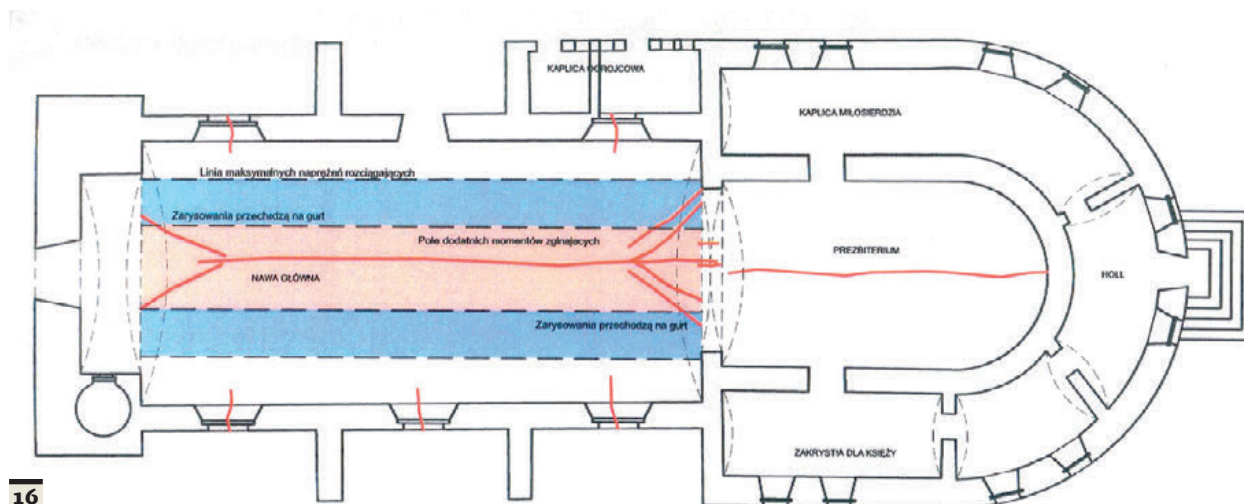
czerwony, jednolity w kolorze, jasno żyłkowany albański marmur, zaś w nawie wprowadzono włoski polewany granit o intensywnej krystalizacji. W obejściu zachowano XIX-wieczne płytki ceramiczne zdobione geometrycznymi wzorami.

Dnia 24 maja 2005 roku parafia wystąpiła do kurii diecezjalnej w Tarnowie o zgodę na wykonanie dwóch dużych witraży w nawie, stanowiących uzupełnienie czterech już istniejących, ufundowanych przez ks. Andrzeja Józefa Sękowskiego w 1913 roku. W jednym z nich widnieje w medalionie portret fundatora, na szarfie zaś inskrypcja: „Fundacja ks. Andrzeja Sękowskiego prałata i proboszcza”. Wypełnia je różnobarwna, drobna ornamentyka roślinna – stylizowana więc roślinna na zmieniającym się tle; w okrągłych niewielkich tondach w górnej partii widnieją sceny biblijne. Witraże zostały wykonane przez Krakowski Zakład

Witraży i Mozaik Stanisława Gabriela Żeleńskiego⁸⁷. Zgodnie z sygnaturą projektował je Zdzisław Antoni Glogier, kierownik artystyczny w zakładzie Żeleńskiego⁸⁸. Opracowanie projektu i realizację nowych witraży kuria zaleciła w tym właśnie zakładzie⁸⁹. Jednak zaprojektował je Czesław Dźwigaj, co kuria zaakceptowała 23 kwietnia 2005 roku. Projekty te zostały zrealizowane, podobnie jak dwa kolejne witraże w prezbiterium, w Pracowni Artystycznej Witraży Krystyny i Bogusława Szczepanów w Krakowie-Pasterniku⁹⁰. W tej sprawie nie wystąpiono o akceptację ani do diecezjalnego, ani do wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wewnątrz kościoła, na południowej, bardzo ekspozowanej ścianie nawy, blisko tęczy, dodano trzy duże, mierzące 66 × 139 cm tablice kommemoratywne projektu rzeźbiarza Czesława Dźwigaja, nowoczesne, silnie płaskorzeźbione, o rozdrobnionej dekoracji. Odlane w brązie, poświęcone są wiśnickim proboszczom z XX wieku. Są wyraźnie wysunięte przed lico ścian, nałożone na jeszcze większe podstawy z jasnozielonego marmuru. Tylko jedna tablica – jako kamienna – uzyskała w 2009 roku pozwolenie konserwatorskie

16

Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (nr 500-106/09).

Po rozbiórce kościoła pokarmelickiego i pożarach zamku w XIX wieku fara pozostała jedyną budowlą z I. połowy XVII wieku z w miarę dobrze zachowanym oryginalnym wyposażeniem wnętrza i dlatego powinna być objęta szczególną ochroną konserwatorską. Obecna zabytkowa budowla w fakturze i różnorodnej kolorystyce, a przy tym bardzo eksponowane marmury, których w farze nigdy nie było, są nieuzasadnione historycznie. Stanowią dowód braku dbałości o detal i o materiał, z którego ów detal wykonywano, świadczą o pominięciu wartości historycznych i kulturowych barokowej budowli. Charakterystyczne dla epoki potrydenckiej wnętrze wyraźnie skonstrastowano: ciemnej strukturze ołtarzy, ławek, chóru, konfesjonałów przeciwstawiono białe ściany i sklepienia oraz portale, stopnie i progi z jasnego piaskowca. Nowe elementy w kolorach czerwonym i zielonym oraz jasnobrązowe odlewy z brązu zostały wprowadzone w sposób rażący, sprzeczny z zachowanym, oryginalnym wystrojem, bez wyczucia smaku, niezgodnie z zasadami konserwatorskimi. Nie występowało przy tym o zgodę władz konserwatorskich.

Nie uwzględniono pisemnych protestów kierowanych w latach 90. XX wieku między innymi przez architektów Jana Buszkę i artystę plastyka Ewę Buszko-Seweryn do konserwatora diecezjalnego w Tarnowie i Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁹¹. Barokowy wystrój wnętrza kościoła przekształcono zbyt radykalnie i nieodwracalnie.

Należałoby stopniowo dokonać korekty wystroju wnętrza i usunąć obecne ingerencje. Niemożliwe jest przywrócenie stanu historycznego albo w części

zbliżonego do stanu pierwotnego. Z korzyścią byłoby doprowadzenie do stanu sprzed remontu przeprowadzonego przez poprzedniego włodarz parafii. Ówczesne wnętrze było zaniedbane, ale wysmakowane. Warto byłoby uwzględnić wyniki badań stratygraficznych i odtworzyć pierwotne srebrzenie i laserowanie kolumn ołtarzy oraz brązowe tło struktur, a zostawić tylko złożone ornamenty według stanu z XVII wieku. W bocznym ołtarzu przy tarczy trzeba przywrócić XVII-wieczny obraz przedstawiający ścięcie św. Jana Chrzciciela, obecnie zawieszony jako jedyny wysoko w nawie, a więc mało czytelny dla widza. Agresywne w formie tablice z brązu upamiętniające proboszczów warto przenieść na przykład pod chór przy wejściu. Przy okazji kolejnego remontu można wrócić do posadzki w czarno-białą szachownicę, w pierwszym rzędzie eliminując szczególnie rażącą, bo jednolicie czerwoną w prezbiterium i w tarczy, a także zmienić cokół chrzcielnicy.

Należy opracować projekt ogrodów, nawiązując do wymienianych w XVII-wiecznych wizytacjach biskupich, znajdujących się przy plebanii. Obecnie teren o wymiarach 70 × 70 m i powierzchni 49 a jest zagospodarowany przypadkowo.

Po uzyskaniu przez parafię pozwoleń na wycięcie drzew ustawiono w ich miejscu, przed samą fasadą kościoła parafialnego, odlane w brązie monumentalne statuy: papieża Jana Pawła II, na marmurowym postumencie, o łącznej wysokości 4,3 m i Matki Boskiej Fatimskiej, w obszernym ogródku skalnym, o wysokości 3,7 m – obie także projektu Czesława Dźwigaja.

Kilka metrów przed samą zachodnią bramą kościelną, przy ulicy Kościelnej, a więc w eksponowanej przestrzeni, na tle fasady fary urządzono w 2014

17

18

roku „ogródek” z ośmioma odlanymi z brązu przedstawieniami papieża Jana Pawła II, zrealizowanymi przez Czesława Dźwigaję w różnych miejscowościach. Ustawione są na granitowych postumentach wysokości 85 cm; każdy łącznie mierzy powyżej dwóch metrów. Ten dostępny dla dzieci teren

przy szkole jest jedyny w swoim rodzaju. Z uwagi na wpis układu przestrzennego miasteczka do rejestru zabytków takie trwale aranżacje przestrzenne powinny posiadać akceptację Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, ale nikt nie występował w tej sprawie. Tę galerię pomników jednego autora być może należałoby połączyć ze stałą ekspozycją

19

16. Wiśnicz, fara, rzut przyziemia z naniesionymi spekaniami na sklepieniu. Oprac. H. i F. Pachlowie, P.S. Szlezynger, 2015

16. Wiśnicz, parish church, projection of the ground floor with cracks on a vault. Developed by P.S. Szlezynger, 2014

17. Wiśnicz, fara, mosiężna chrzcielnica z 1. poł. XVII w., obok podstawa pod paschał z ok. 2000 r. autorstwa Czesława Dźwigaję. Fot. P.S. Szlezynger, 2014

17. Wiśnicz, parish church, a brass baptismal font from the 1st half of the 17th century; next to it a base for Paschal candle of around 2000, manufactured by Czesław Dźwigaj. Photo by P.S. Szlezynger, 2014

18. Wiśnicz, fara, ołtarz główny. Fot. P.S. Szlezynger, 2014

18. Wiśnicz, parish church, main altar. Photo by P.S. Szlezynger, 2014

19. Wiśnicz, fara, wnętrze nawy, trzy tablice z brązu autorstwa Cz. Dźwigaję. Fot. P.S. Szlezynger, 2014

19. Wiśnicz, parish church, nave interior, three bronze boards. Photo by P.S. Szlezynger, 2014

ponad 20 gipsowych modeli w skali 1:1, prezentowanych w komnatach zamku lub z eksponatami w miejscowym regionalnym muzeum. Obecnie, licząc blisko 200 dzieł, dokumentując wszechstronną twórczość rzeźbiarza, mogą więc stanowić dużą atrakcję turystyczną miasteczka.

Po przeciwnej stronie ulicy Kościelnej i wspomnianej galerii rzeźb, na tle fasady fary ustawiono wątpliwej urody odlany z brązu pomnik Chrystusa Króla, na wysokim, polerowanym z marmuru prostopadłościennym postumencie, o łącznej wysokości blisko 10 m, także autorstwa Czesława Dźwigaję. Stanowi on wyraźny akcent przestrzenny w widoku z tej części rynku na XVII-wieczne zespoły architektoniczne fary, zamku i dawnego klasztoru karmelitów.

Łącznie przed fasadą kościoła parafialnego ustawiono 13 pełnopostaciowych, różnej wielkości rzeźb tego artysty, wśród których są także dzieła o bardzo nowoczesnych formach. Nie stanowią więc harmonijnego zestawienia. Wszystkie zrealizowano z pominięciem obowiązujących procedur konserwatorskich oraz postępowania wynikającego z prawa budowlanego.

Warto ograniczyć, jak zgrabnie ujął to jeden z recenzentów niniejszej pracy, zaśmiecanie otoczenia kościoła parafialnego.

W przyszłości można dokonać niewielkiej korekty zabudowy wschodniej pierzei rynku. W XVII wieku była to część najbardziej reprezentacyjna, z charakterystycznymi barokowymi szczytami domów, znanymi z rysunku Jana Matejki. Stanowiły one, wraz z kościołem parafialnym o wyjątkowo swobodnej interpretacji barokowych form architektury, podstawę w widoku na zamek i monumentalny kościół Karmelitów Bosych. Niestety, w 1992 roku wyburzono wpisany do rejestru zabytków budynek pod numerem 20, a na jego miejscu wzniesiono znacznie większy, o nieciekawej architekturze. Wskazane jest obniżenie dachu szkoły wzniesionej w końcu XIX wieku w narożu rynku i ulicy Kościelnej, co uczyniłoby widok na oryginalną fasadę fary.

Dobrym przykładem jest współpraca Urzędu Gminy i Miasta z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w opiniowaniu wytypowanych projektów architektonicznych budynków, tak aby nie stały w sprzeczności z zabytkowym charakterem

otoczenia – krajobrazem kulturowym dawnej rezydencji magnackiej. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP nadal wymaga pełnego zabezpieczenia i znalezienia odpowiedniej technologii budowlanej, która pozwoli wzmocnić słabe elementy jego statyki.

Aby uzyskać pożądany efekt, konieczne jest przeprowadzenie konsultacji z obecnym gospodarzem parafii, Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i diecezjalnym konserwatorem zabytków oraz sporządzenie planu umożliwiającego wyżej wymienione działania. ■

Dr hab. inż. arch. Piotr S. Szlezynger, profesor nadzwyczajny, historyk architektury, konserwator zabytków, stypendysta fundacji: Rządu Włoch, Lanckorońskich z Brzezia, Umiaśtowskich i dwukrotnie Jana i Wandy Gawrońskich oraz British Council. Autor kilkudziesięciu prac naukowych, publikowanych od 1979 r., dotyczących głównie architektury Nowego Wiśnicza, w tym czterech recenzowanych książek. Członek Małopolskiej Izby Inżynierów Budownictwa w Krakowie.

Podziękowanie

Za pomoc w dostępie do XX-wiecznych materiałów archiwalnych składam podziękowania pracownikom Delegatury w Tarnowie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, a także ks. dr. Piotrowi Drewniakowi, diecezjalnemu konserwatorowi zabytków, ks. dr. hab. Norbertoowi Kantorowi, kanclerzowi kurii tarnowskiej, ks. Krzysztofowi Wąchale, proboszczowi w Nowym Wiśniczu oraz – za zachętę do podjęcia pracy – prof. dr. hab. Mariuszowi Karpowiczowi.

20. Wiśnicz, fara i pomnik Chrystusa Króla, widok z rynku. Fot. P.S. Szlezynger, 2015

20. Wiśnicz, parish church and a monument of Christ the King, seen from the market. Photo by P.S. Szlezynger, 2015

Przypisy

- 1 Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMKr), *Visitatio externa decanatus lipnicensis* a.D. 1618 per R.D. archidiaconum cracoviensis Joannem Iuda Foxium, sygn. AV Cap 40; *Visitatio factae commisionis* a.D. 1630 per R.D. Andrea Lipski Episcopum Cracoviensis, *visitatio exterioris decanatus lipnicensis, acta exterioris per J. Foxium*, sygn. AV Cap 42; *Acta Visitationis* a.D. 1664 *Ecclesiae diocesis cracoviensis ad hac manu deputatum per me Mathiaa Rudzki, decanatus lipnicensis*, sygn. AV Cap 47; *Visitatio Archidiaconatus Cracoviensis* a.D. 1730 per Michaelem de magna Kunice Kunicki, Episcopum Arsioec. Suffraganeum cracoviensis *visitationis exterioris decanatus lipnicensis*, sygn. AV Cap 61; *Acta Visitationis decanatus lipnicensis per R.D. Andrea Stanisłai Kostka-Zaluski* a.D. 1747-8 *expedita*, sygn. AV 33; *Acta Statuum Beneficiorum Ecclesiarum diocesis cracoviensis* a.D. 1773 R.D. celsissime principe Illustr. Rmo Episcopo cracoviensis Cajetano Ignatio Sołtyk, Ducis Severiae, sygn. AV 49.
- 2 Archiwum diecezjalne w Tarnowie, *Akta lokalne parafii w Nowym Wiśniczu* 1901-1999, sygn. LN XXII; *Akta Caritasu w N. Wiśniczu*; *Wizytacje dziekańskie dekanatu bocheńskiego i lipnickiego z lat 1926-1999*, rkps, sygn. WD XXXI-XXXV/13 i WDL VI/5; *Wizytacje kanoniczne, biskupie dekanatu lipnickiego z lat 1949-2013*, rkps, sygn. LVI.
- 3 <http://www.paraafiawisnicz.pl> [data dostępu: 09.2014], promotor pracy magisterskiej Marzeny Stochel pt. *Dzieje parafii w Nowym Wiśniczu w latach 1918-1945* to ks. Bogdan Stanaszek z Uniwersytetu Papieskiego JP II w Krakowie, 2010 r. Praca jest niezetelna, cytowana literatura wielokrotnie z błędnymi lub z nieprawdziwymi, wymyślonymi autorami. Kontynuatorami wpisów w *Kronice parafii* są kolejni księża proboszczowie: Józef Białka, Marian Janiszewski, Józef Strugała, Krzysztof Wąchała; *Protokoły posiedzeń i uchwał Komitetu Kościelnego dla parafii nowo-wiśnickiej w latach 1866-1948*, rkps bez sygnatury; *Księgi nabożeństw od 1939 r.*, bez sygnatury.
- 4 A. Jarzębski, *Gościniec albo opisanie Warszawy 1643*, b.m., b.r., s. 124; Sz. Starowolski, *Monumenta Sarmatorum viam universae carnis ingressorum, Cracoviae 1650*, s. 652; A.S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach Polski*, Warszawa 1980, s. 202; K. Ogier, *Dziennik podróży do Polski 1635-1636*, Gdańsk 1950, I, s. 276-277, relacja Francuza jest bardzo nieprecyzyjna.
- 5 J.L. Laboureur, *Histoire et relation du voyage de la Roynie de Pologne par le...*, III, Paris 1668, k. 47-48; P.H. Pruszczyk, *Morze Łaski Bożej, które Pan Bóg w Koronie Polskiej po różnych miejscach...*, Kraków 1662, s. 55-56.
- 6 S. Czerniecki, *Dwór, wspaniałość, powaga i rzady Stanisława Lubomirskiego...*, 1697, k. A-9.
- 7 Archiwum Państwowe, od 2013 r. zw. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: APKr), zespół Archiwum Sanguszków ze Sławuty, *Inwentowanie papierów domowi JOX Lubomirskich A. Domini 1718 na Wiśniczu*, rkps, Sang 901; *Registr y summariusz różnych przywilejów, munimentów... dóbr hrabstwa wiśnickiego (...)* 1754, rkps, Sang 989; *Registr Skarbu... Wiśnicz, 1713 r.*, rkps, Sang 405; *Summariusz dokumentów różnych archiwum Lubomirskiego (...)*, rkps, Sang 845; *Registr papierów, które się ex archivio Visnicensis z różnych szuflad... anno D. 1733*, rkps, Sang 884. Dokument fundacji nie zachował się.
- 8 APKr, *Regestry i summariusz...*, jw., rkps, Sang 405, s. 192-195.
- 9 Samuelis lib. baron de Pufendorf, *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Regis, Norymberga 1696*, tbl. 14, plan bez skali rytowany przez Francois de la Pointe w 1677 r.; B. Heyduk, *Eryk Dahlbergh w Polsce*, Kraków 1971, s. 105.
- 10 B. Skucińska, *Drewniana zabudowa Nowego Wiśnicza*, *Czasopismo Techniczne* 1978, s. 38-45; M. Wójcikiewicz, *Studia nad zabudową Nowego Wiśnicza*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury” (dalej: TKUiA), XIV, 1980, s. 44-56.
- 11 Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK III Ra 6788, akwarela, sygnowana „Wiśnicz 1889”, na dole „E. Fabijański”.
- 12 W. Łuszczkiewicz, *Zabytki dawnego budownictwa w Krakowskim*, Kraków 1864; tenże, *Portal forteczny w Wiśniczu*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” (dalej: SKdBHSwP), V, 1896, s. XXII.
- 13 AKMKr, *Acta Visitationis 1664...*, jw., k. 20: *non iniuria belli hostilis, non attigit Ecclesiam*.
- 14 J.E. Dutkiewicz, *Województwo krakowskie, powiat bocheński*, [w:] *Katalog zabytków sztuki* (dalej: KZSz), Kraków 1953, s. 62-67, J.Z. Łoziński, A. Miłobędzki, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Warszawa 1967, s. 231.
- 15 H. Pieńkowska, *Zabytki na trasach turystycznych województwa krakowskiego*, Kraków 1975, trasa nr 19.
- 16 W. Łuszczkiewicz, *Przewodnik po Krakowie i okolicy*, Kraków 1875, s. 66, 158-163; A. Grabowski, *Kraków i jego okolice*, Kraków 1866, s. 263-286; S. Fischer, *Wiśnicz Nowy, jego przeszłość i zabytki*, Warszawa 1967.
- 17 M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Galicji*, Lwów 1914, s. 332-333.
- 18 T. Małkowska-Holcerowa, *Dokumentacja historyczna fary w Wiśniczu*, PKZ 1963, mps liczy 5 stron.
- 19 K. Kaczmarczyk, *Maciej Trapola architekt Lubomirskich...*, SKdBHSwP, VII, 1906, s. CCXXXII-CCXXXIII.
- 20 M. Książek, *Zagadnienie genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych w XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce*, Kraków 1988; K. Kuśnierz, *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów w południowej Polsce w XVI oraz XVII wieku*, Kraków 1989; M. Książek, *Miasta prywatne Wiśnicz Nowy i Kolbuszowa*, Kraków 1990, na s. 92 błędnie o istnieniu do 1647 r. drewnianego kościoła; M. Książek, *Zarys rozwoju przestrzennego Starego i Nowego Wiśnicza*, TKUiA, XIII, 1979, s. 54; M. Kornecki, T. Chrzanowski, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1981, s. 326-325.
- 21 A. Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa 1963, s. 135, także kolejne wydania, np. z 1989, s. 179.
- 22 P.S. Szlezzynger, *Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Nowym Wiśniczu*, TKUiA, XXV, 1992, s. 157 i nast.; tenże, *Fara w Wiśniczu*, „Rocznik Bocheński”, II, 1994, s. 101-139; tenże, *Warsztat architektoniczny Macieja Trapoli*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” (dalej: KaiU), XXXV, 1990, s. 2-28; tenże, *Trzy przyczynki do architektury rynku Nowego Wiśnicza*, „Rocznik Bocheński”, V, 2001, s. 311-329; tenże, *Przyczynek do architektury Nowego Wiśnicza*, [w:] *Księga pamiątkowa ofiarowana A. Fischingerowi*, Kraków 2000, s. 141-146; tenże, *Szpital i synagoga w Nowym Wiśniczu*, KaiU, XLVI, 2002, s. 380-393; tenże, *Nowy Wiśnicz, historia, architektura, konserwacja*, Kraków 2013, s. 101-102.
- 23 W. Kret, *Problematyka artystyczna kościoła kamedułów na Biełanach w Krakowie*, KaiU, XI, 1967, s. 52-53.
- 24 M. Karpowicz, *Artisti ticinesi in Polonia nell'600*, Bellinzona 1983, s. 44-45 i 49; tenże, *Barok w Polsce*, Warszawa 1988, s. 20 i 279; tenże, *Andrea Spezza architekt Lubomirskich*, „Barok”, IX, 2002, nr 1-2, s. 16, 19-25; identyczny tekst w: tenże,

- Artyści włosko-szwajcarscy w 1. połowie XVII wieku w Polsce, Warszawa 2013, s. 122, 127; tenże, *L'influsso di Pellegrini Tibaldi sull'architettura Polacca, Andrea Spezza e gli altri*, „Arte Lombardia” 1990, 94/95, s. 91.
- 25 A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa 1980, I, s. 165, 170; tenże, *Architektura ziem Polski*, Kraków 1998, s. 58.
- 26 <http://www.chiesa> SM Assunta, Puria, Lombardia, provincia Como, commune Valsolda [data dostępu: 09.09.2014].
- 27 M. Karpowicz, *Andrea Spezza, nadworny architekt...*, jw., s. 16; tenże, *Artyści...*, jw., s. 122, 127, 135.
- 28 G. Frodl, *Der Architekt. Der innerösterreichisches Hofkünstler Giovanni Pietro de Pomis, 1569-1633*, Graz 1974, s. 127, il. 24-25; I. Muchka, *Rudolf II 1552-1612 als Bauherr*, [w:] *Kunst und Kultur am Hofe Rudolf II*, Hanau 1988, s. 202, il. 15.
- 29 P. Krasny, Piotr S. Szlezzynger, *Fundacje Stanisława Lubomirskiego, wojewody...*, KAIU, XL, 1995, nr 3-4, s. 257-258.
- 30 P.S. Szlezzynger, *W sprawie recenzji Piotra Krasnego dotyczącej pracy Piotra Szlezzyngera „Fundacje architektoniczne Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego, starosty generalnego, krakowskiego”*, KAIU, XLI, 1996, nr 1, s. 89-90.
- 31 P.S. Szlezzynger, *Przyczynek do architektury Nowego Wiśnicza...*, jw., s. 144-146; P. Preiss, *Italsti umelci v Praze*, Praha 1986, s. 63-64 i 148.
- 32 *Encyklopedia Ceskyh Vytvorennyh Umeny*, Praha 1979, s. 115-116.
- 33 APKr, tekst przywileju Zygmunta III oblatowano: *Ad officium et Acta presentia Castrensia Capitanealia Sandecensia*, 113, k. 1492, zachowało się potwierdzenie przywileju Zygmunta III przez króla Stanisława Augusta, BUJ, rkps, sygn. 3436; *Die Kunst des 17. Jahrhundert von Erich Hubala*, 9, 13, Berlin 1970, s. 285.
- 34 M. Książek, *Studium historyczno-urbanistyczne Nowego Wiśnicza*, Kraków 1976, Politechnika Krakowska, Pracownia Rozwoju i Budowy Miast, zespół pod kier. dr. arch. M. Książka i prof. J.T. Frazika, mps, Biblioteka Politechniki Krakowskiej.
- 35 APKr, *Wielkorządy królewskie*, t. 346, s. 355; *Akta Grodzkie i Ziemskie Krak.*, Lwów 1884, s. 58: król Zygmunt August w 1557 r. uwalnia mieszczań Wiśnicza od wszelkich podatków i opłat, wzmianki o osiedleniu Żydów z Bochni w 1606 r. pod zamkiem w Wiśniczu.
- 36 AMKr, *Visitatio 1618*, k. 57 v: *et civitas qui de novo fundator utraque sub castro Wiśnicz que non habet Ecclesiam*.
- 37 M. Książek, *Zarys rozwoju przestrzennego...*, jw., s. 54.
- 38 AMKr, *Visitatio 1628-1630 factae...* (wizytacja dekanatu lipnickiego ks. Jana Foxiusa), k. 49 v: *ecclesiam parochialem In hoc eodem oppido ad tempus ligneam extructam muro post extruendam fundavit et dotavit (...) fundationes seu erectionis Ecclesiae praepositoralis neowisnicensis ab Illmi et Rev. Martino Szyszkowski Episcopi Cracoviensis, facta aprobata*.
- 39 *Katalog wystawy w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie*, Tarnów 1933, s. 34, pozycje 213 i 241: „dwa ornaty fundacji Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego, własność Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie” (ale jest rewers z parafii).
- 40 AMKr, *Visitatio... 1730*, k. 632: *Reverendissimum olim Episcopum Laodicensem suffraganeum Officium Cracoviensem Albertus de Lipnik Lipnicki*.
- 41 P.S. Szlezzynger, *Nowy Wiśnicz, historia, architektura, konserwacja*, Kraków 2013, s. 96 i nast.
- 42 P.S. Szlezzynger, *Fortyfikacje klasztoru karmelitów w Wiśniczu*, KAIU, 1983, XXXVIII, s. 143-169, dokończenie w: KAIU, XXXIX, s. 3-26; tenże, *Problematyka związana z adaptacją klasztoru pokarmelitańskiego w Wiśniczu*, „Ochrona Zabytków” 1984, nr 3, s. 155-179; tenże, *Problemy konserwatorskie dawnego klasztoru karmelitów w Wiśniczu*, TKUiA, XVIII, 1983, s. 77-97; tenże, *Problemy badawcze i konserwatorskie zespołu pokarmelitańskiego w Wiśniczu*, Kraków 1985, mps pracy doktorskiej, Archiwum Politechniki Krakowskiej; tenże, *Kościół karmelitów w Wiśniczu*, KAIU, 1988, nr 2, s. 113-147; tenże, *Program ideowy kościoła karmelitów w Wiśniczu a grupa krzyżowo-kopułowych mauzoleów magnackich w Polsce*, „Czasopismo Techniczne” 1996, nr 3/A, s. 120-159; tenże, *Mauzoleum Lubomirskich w Wiśniczu*, „Ochrona Zabytków” 1996, nr 2, s. 149-160; tenże, *Widoki kościoła karmelitów w Wiśniczu*, wyd. 1, Wiśnicz 2000, wyd. 2 rozszerzone, Kraków-Wiśnicz 2009 [2010].
- 43 APKr, *Rachunki przebudowy więzienia 1940*, Wiśnicz, rkps, UW I i II 172 SKKRWś 350; Muzeum im. S. Fischera w Bochni, *Relacja bud. miejskiego Antoniego Norka z 16.08.1945 r.*, rkps, MBH/18/80/59; A. Kozłowiecki, *Ucisk i strapienie, pamiętniki więźnia*, „Studia Historyczne” 1983, nr 3, s. 97; *Proces...*, „Dziennik Polski” 27.07.1945, nr 170, s. 3: Wilhelm Mascher, sierżant zawodowy artylerii WP wynosił precjoza z kościoła pokarmelickiego, wycinał obrazy z ołtarzy, spieniężał w antykwariatach, skazany na karę śmierci przez powieszenie za znęcanie się nad więźniami, wyrok wykonano w 1946 r.
- 44 ArchMWZK Tarnów,teczka *Wiśnicz 1945-1960*, 19 maja 1947 r. dawny klasztor wpisano do rejestru zabytków I-3-13/47 pod numerem A-182; 29 czerwca 1975 r., 6 września 1979 r. zlecenia odgruzowania i badań skierowane do PKZ O.Kraków były odrzucane; w 2012 r. MWKZ odrzucił niedopracowaną koncepcję odbudowy kościoła opracowaną na Politechnice Krakowskiej.
- 45 „Czas” 14.08.1863, nr 184, s. 3.
- 46 „Czas” 28.07.1863, nr 169, s. 3; „Czas” 11.10.1863, nr 232, s. 2.
- 47 M. Serafińska-Domańska, *Koryznówka w Wiśniczu*, Tarnów 2006, s. 22; reprodukcja ww. listu artysty z 12/13 lipca 1863 r.
- 48 AMKr, *Acta Visitationis 1664...*, k. 21: *Mansionarii et clerici ratione decantationis Horaria B.V. Mariae* [godzinki ku czci].
- 49 P.S. Szlezzynger, *Fundacje...*, jw., s. 67; *Województwo krakowskie*, I, KZSz, jw., s. 496.
- 50 AMKr, *Acta Visitationis 1664...*, k. 20: *eidem Ecclesiae adhabet Capella Beatae Virginis Mariae Annuntiatione in cuius altari consecrate est imago primaria BVM cum Puero Iesu devotione populi insignis prout testatur ornamenta de quibus infra...stellis duodecim maioribus argentea, luna argentea sub pectibus Beatissimae...sunt tabella votive argentea affixa numero sexaguinta quatuor...numerus tabularum octo...item In manus BVM et Iesu Infantis ornamenta alba argentea, argentea vulgo mankiety dicta*; AMKr, *Visitatio...1730*, k. 633: *5-tum altaria...in Capella murata in honorem Annuntiationes BVM consecrate*; *Visitatio 1748*, k. 327: *vestis argentea magna in capella, In imagine Beatissimae V. Mariae...*
- 51 P.S. Szlezzynger, *Kaplica w zamku Lubomirskich w Wiśniczu*, „Biuletyn Historii Sztuki” (dalej: BHS), LII, 1990, nr 1-2, s. 87.
- 52 AMKr, *Visitatio 1730...*, k. 633.
- 53 M. Wackenhagel, *Die Baukunst des 17 und 18 Jahrhundert*, Berlin 1915; G. Frodl, *Der Architekt...*, jw., s. 103-113, plan kościoła i mauzoleum na s. 104. Autor dziękuje prof. dr. hab. Piotrowi Krasnemu za wskazanie tego przykładu.
- 54 *Województwo lubelskie, powiat opolski*, KZSz, Warszawa 1962, s. 12.
- 55 P.S. Szlezzynger, *Świątynie Połonnego*, „Sztuka Kresów Wschodnich”, II, 1996, s. 147-168; J. Kowalczyk, *Kierunki w późnobarokowej architekturze sakralnej na Wołyniu*, „Sztuka Kresów Wschodnich”, I, 1994, s. 13.

- 56 Archiwum parafii, *Protokoły posiedzeń i uchwał...*, jw., s. 21.
- 57 P.S. Szlezzynger, *Kościół parafialny...*, jw., s. 157; tenże, *Fara...*, jw., s. 113.
- 58 AMKr, *Acta Visitationis 1664...*, k. 20, tamże, *Visitatione 1730*, jw., k. 654: *hac turres lamina obductae*.
- 59 AMKr, *Acta visitationis 1747...*, k. 325: *Ecclesia parochialis murata scandulis tecta recens fabricata cum duabus turribus de lapide section, erectis et laminis aeris desuper ad medietatem obductis in quibus insignis ad instar solis et lunae deaurata*.
- 60 Archiwum parafii, *Protokoły posiedzeń i uchwał...*, jw., wpis z 23 lutego 1926 r.
- 61 A. Miłobędzki, *Architektura...*, jw., I, s. 170, II, il. 930.
- 62 Archiwum Prowincji Karmelitów Bosych, *Acta Capituli Conventus Visnicensis Salvatoris Carmelitarum Discalceatorum*, sygn. AKW 1, k. 28: *Trapola qui curam habuit ab ipsis fundamentis ecclesiae et monasterii huius*; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, *Relatio foundationis Conventus Visnicensis Salvatoris Carmelitani Discalceatorum ab anno 1624 ad anno 1719*, sygn. 1871/I, k. 5 i 6 v: *anno Domini 1622 mense maio Vineae Domini primas radices in Monte Visnicensis fixit ac primus lapis positus sunt fundamentae Carmeli satis altus et lonque super eminens mons in quo residens fundatoris locus*; APKr, *Liber Off proc. et cons.*, k. 12: *spectabilis Mathia Trapola architectus Illustrissimi Palatini Terrarium Russiae*.
- 63 APKr, *Liber Inscriptionum...civitas Wisnicz...ab anno 1622 ad a. 1765*, sygn. IT 2046, k. 7 i 10-11: „role, grunty y ogrodi przez Matthiasa Trapole, architekta a miernika tych gruntów...”.
- 64 Archivio Parocchiale di S'Andrea Apostolo, Portogruaro, *Atti di nati, matrimoni, e di morti*, bez sygn., k. 129, 179, 207, 228.
- 65 W. Borusewicz, *Konserwacja zabytków budownictwa murowanego*, Warszawa 1985, s. 101-102.
- 66 W końcu lat 60. XX w. Przedsiębiorstwo Poszukiwań Nafty i Gazu w Warszawie dokonało badań na ustalenie zasięgu podpiwniczenia kościoła metodą elektrod i fal uderzeniowych. Niestety, nie sporządzono interesującej nas dokumentacji.
- 67 ArchMWKZ Tarnów, pozwolenia konserwatorskie nr 186/92 i 4/1994 dla mgr. Mirosława Babicza i mgr. Barbary Dworaczyńskiej.
- 68 ArchMWKZ Tarnów,teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”, *Sprawozdanie z poszukiwania za malowidłami ściennymi przeprowadzonymi dnia 24.01.1958 r. w kościele w Wiśniczu Nowym*, autorki opracowania: Zofia Medwecka, Irena Skąpska, Anna Nowak, mpis, nr 311, sygn.. 107/15/58.
- 69 Archiwum Fotografii i Rysunków, Instytut Sztuki PAN w Warszawie, fotografia wnętrza fary autorstwa Józefa E. Dutkiewicza z 1946 r., dwóch świeczników w kształcie nągich aniołków z XVII w. (obecnie zaginione) i dwie fotografie autorstwa Władysława Gumuły przedstawiające drewniany chór i chrzcielnicę w farze.
- 70 ArchMWKZ Tarnów,teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”.
- 71 ArchMWKZ Tarnów,teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”, *Sprawozdanie z badań stratygraficznych malowideł i narzutów na sklepieniach w prezbiterium oraz wyposażenia wnętrza i w ołtarzu głównym, stalli, 4 ołtarzach bocznych, parapetach chóru oraz konfesjonatów w kościele parafialnym w Wiśniczu Nowym* datt. 31. 06.1961 r., jest tam 6 szkiców ołtarzy, sygn. nr 356.
- 72 W. Szczebak, *Sanktuaria diecezji tarnowskiej*, Nowy Wiśnicz. *Obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, VII, Tarnów 1980, s. 424-426, nadbitka od autora, obraz w 1980 r. był bardzo przemałowany.
- 73 K. Moisan, *Maryja Orędowniczka wiernych*, Warszawa 1987, s. 84 i nast.
- 74 A. Bukowski, *Maszyna do szycia*, „Wiadomości wiśnickie” 2013, nr 133, s. 13.
- 75 J. Długosz, *Biblioteka klasztoru karmelitów bosych w Wiśniczu 1630-1649*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1966, nr 13, s. 97, w tłum.: *Pobożne życzenia ilustrowane emblematami, elegiami i odczuciami Świętych Ojców Kościoła*. W 1. poł. XVII w. dzieło znajdowało się w bibliotece klasztornej.
- 76 ArchMWKZ Tarnów, *Wykaz zabytków stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia w Wiśniczu Nowym*, załącznik do decyzji o wpisie ruchomości do rejestru zabytków z 20.04.1970 r., podpis mp. Hanna Pieńkowska.
- 77 AMKr, *Visitatio 1630*, k. 57 v: *in Ciborio ligneo deaurato...*, w dokumentacji konserwatorskiej podano błędną datę 1671 r.
- 78 S. Mossakowski, *Kościół SS. Sakramentek w Warszawie*, BHS, XXVI, 1964, s. 248-250.
- 79 J. Samek, *Małopolskie tabernakula z XVII w. o kształcie centralnej, otwierającej się świątyni*, TKUiA, XXV, 1992, s. 143.
- 80 ArchMWKZ Tarnów,teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”.
- 81 Archiwum parafii, *Protokoły posiedzeń i uchwał...*, jw., s. 11.
- 82 Autor wykonał kwerendę w archiwach: MWKZ delegatura w Tarnowie, kurii diecezjalnej i parafii w Nowym Wiśniczu.
- 83 Kuria diecezjalna w Tarnowie, pismo skierowane do proboszcza w Nowym Wiśniczu, podpis wikariusza generalnego bp. Władysława Bobowskiego.
- 84 ArchMWKZ Tarnów,teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”, zachowana jest jedyna odbitka ozalidowa rzutu w skali 1:50 z 1973 r. projektu aranżacji prezbiterium kościoła parafialnego, bez podania autora i daty wykonania, sygnatura Hanny Pieńkowskiej.
- 85 Archiwum parafii, *Spis wewnętrznego urządzenia kościoła parafialnego w Nowym Wiśniczu*, rkps bez daty sporządzenia.
- 86 AMKr, *Visitatio...1730*, k. 643.
- 87 A. Laskowski, „Umiłowałem piękno domu Twego Panie”, *historia barwnym szkłem pisana. Rola duchowieństwa w propagowaniu sztuki witrażowej na terenie diecezji tarnowskiej od schyłku XIX wieku do współczesności*, [w:] *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 4, Tarnów 2013, s. 421, 461.
- 88 <http://www.muzeumwitrazu/?lang=pl> oraz <http://www.polskainiezwyczajna.pl/web/mobik/show.2058html> [data dostępu: 09.12.2014]; <http://www.potomkowiejesmuwielkiego.pl/6/sw.10865> [data dostępu: 30.12.2014]; <http://www.myheritage.pl.names/ZofiaGlogier> [data dostępu: 30.12.2014], biogram opracowany przez Marka Glogiera w styczniu 2005 r., autor-ski maszynopis w posiadaniu autora tekstu.
- 89 Archiwum Kurii Diecezjalnej w Tarnowie,teczka korespondencji spraw budowlanych i gospodarczych z parafią w Wiśniczu Nowym z lat 1984-2007, bez sygnatury.
- 90 Wyjaśnienia uzyskane od artysty rzeźbiarza Czesława Dźwiga w grudniu 2014 r.; nie udało mi się dotrzeć do projektów witraży.
- 91 Archiwum rodziny Buszków (Gliwice), odręczny list architekta Jana Buszki z Katowic do Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 29 lipca 1990 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Tarnowie

Akta lokalne parafii w Wiśniczu Nowym 1901-1999, sygn. LN XXII; Akta Caritasu w Wiśniczu Nowym; Wizytacje dziekańskie dekanatu bocheńskiego, sygn. WD XXXI-XXXIV/13; od 1928 r. Wizytacje dziekańskie dekanatu lipnickiego, sygn. WDL VI/5; wizytacje kanoniczne (biskupie), sygn. LVI.

Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie

Wizytacje kanoniczne (biskupie): *Visitatio externa decatus lipnicensis a.D. 1618 per acta*, Rev. Domini Joannem Iuda Foxium..., sygn. AV Cap 40; *Visitationes...Archidioecesis Cracoviensis, visitatio secunda externa decanatus lipnicensis per Rev. Dnum Joannem Foxium, archidiaconum cracoviensis facta et commisione Rev. Domini Andrea Lipski Episcopo Cracoviensis...Anno Domini 1628-1630*, rkps, sygn. AV Cap 42; *Acta Visitationis in dioecesis Cracoviensis ad hac manu deputatum expedita per illustrissimo et Rev. Dno Nicolao Oborski Episcopo Gen. Crac. In tempora ab anno 1663 ad anno D. 1665 expedita per me Mathiam Rudzki conscripta a.D. 1664*, sygn. AV Cap 47; *Visitatio Archidioecesis Cracoviensis a.D. 1730 per Illustr. et Rev. Dnum Michaelum de Magna Kunice Kunicki Episcopo Arsio. Suffraganeum et archidiaconatus pro tum Cracoviensis Inscriptis per acta anno D. 1727, visitatio exterioris decanatus Lipnicensis a.D. 1730*, sygn. AV Cap 61; *Acta Visitationis archidioecesis Crac. Decanatus Lipnicensis per Illustr. et Rev. Dnum Andrea Stanislaui Kostka comitis in Załuście Załuski, Episc. Cracoviensis, Ducis Severiae expedita a.D. 1747-1748*, sygn. AV 33; *Acta Statuum Ecclesiarum Illustr. et Rev. Dominum Cajetano Ignatio Sołtyk, Ducis Severiae, Episcopo Crac... conscripta a.D. 1773*, sygn. AV 49.

Archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Tarnowie

Teczka „Wiśnicz, fara 1951-1990”, teczka „Wiśnicz, fara 1990-2014”; dokumentacja konserwatorska prac od lat 90. XX w.

Archiwum Parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Nowym Wiśniczu

Protokoły posiedzeń i uchwał Komitetu Kościelnego dla parafii nowo-Wiśnickiej w latach 1866-1948; Spisy kapłanów od 1711 r. do dnia dzisiejszego; Spisy wyposażenia kościoła i plebanii [XX-wieczne]; Księgi nabożeństw od 1939 r.; XX-wieczne księgi parafialne: chrztów, małżeństw [np. t. 3, 1863-1937], bierzmowań [Liber confirmatorum 1891-1984], zgonów; dokumentacja i protokoły prac konserwatorskich od lat 90. XX w.

Ważniejsza bibliografia

Borusewicz W., *Konserwacja zabytków budownictwa murowanego*, Warszawa 1985.

Czerniecki S., *Dwór, wspaniałość, powaga i rządy Stanisława Lubomirskiego, wojewody krakowskiego...*, Kraków 1696.

Dutkiewicz J.E., *Województwo krakowskie, powiat bocheński*, [w:] *Katalog zabytków sztuki*, Szablowski J. (red.), Warszawa 1953.

Frodl G., *Der Architekt. Der innerösterreichisches Hofkünstler Giovanni Pietro de Pomis 1569-1633*, Woisetchläger K. (red.), Graz 1974.

Karpowicz M., *Andrea Spezza architekt Lubomirskich*, „Barok”, IX, 2002, nr 1-2.

Karpowicz M., *Artisti ticesi in Polonia nell'600*, Bellinzona 1983.

Karpowicz M., *Artyści włosko-szwajcarscy w 1. połowie XVII wieku w Polsce*, Warszawa 2013.

Karpowicz M., *Barok w Polsce*, Warszawa 1988.

Kret W., *Problematyka artystyczna kościoła kamedułów na Bielanach w Krakowie*, KAIU, XI, 1967.

Książek M., *Miasta prywatne Wiśnicz Nowy i Kolbuszowa*, Kraków 1990.

Książek M., *Studium historyczno-urbanistyczne Nowego Wiśnicza*, Kraków 1976, mpis, Biblioteka Politechniki Krakowskiej.

Książek M., *Zagadnienie genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych w XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce*, Kraków 1988.

Książek M., *Zarys rozwoju przestrzennego Starego i Nowego Wiśnicza*, TKAIU, XIII, 1979.

Kuśnierz K., *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów w południowej Polsce w XVI oraz XVII wieku*, Kraków 1989.

Miłobędzki A., *Architektura polska XVII wieku*, I, II, Warszawa 1980.

Miłobędzki A., *Kierunki architektury wczesnobarokowej w Polsce*, BHS, 1976.

Muchka I., *Rudolf II 1552-1612 als Bauherr*, [w:] *Kunst und Kultur am Hofe Rudolf II*, Hanau 1988.

Serafińska-Domańska M., *Koryznowka w Wiśniczu*, Tarnów 2006.

Szlezzynger P.S., *Brama zamku Lubomirskich w Wiśniczu*, „Folia Historiae Artium, Nowa Seria” 1995.

Szlezzynger P.S., *Fara w Wiśniczu*, „Rocznik Bocheński”, II, 1994.

Szlezzynger P.S., *Kaplica w zamku Lubomirskich w Wiśniczu*, BHS, LII, 1990, nr 1-2.

Szlezzynger P.S., *Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Nowym Wiśniczu*, TKUiA, XXV, 1992.

Szlezzynger P.S., *Magnackie cekhaury w XVII w. w Wiśniczu, Dubnie, Połonnem i w Żółkwi*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, XL, 2001.

Szlezzynger P.S., *Mauzoleum Lubomirskich w Wiśniczu*, „Ochrona Zabytków” 1996, nr 2.

Szlezzynger P.S., *Nowy Wiśnicz, historia, architektura, konserwacja*, Kraków 2013.

Szlezzynger P.S., „Pompa” dworu wojewody krakowskiego, Stanisława Lubomirskiego, ceremonialny wjazd do Wiśnicza, KAIU, XLIV, 1999.

Szlezzynger P.S., *Przyczynek do architektury Nowego Wiśnicza*, [w:] *Księga pamiątkowa ofiarowana A. Fischingerowi*, Kraków 2000.

Szlezzynger P.S., *W sprawie recenzji Piotra Krasnego dotyczącej pracy Piotra Szlezzyngera „Fundacje architektoniczne Stanisława*

Lubomirskiego, wojewody krakowskiego, starosty generalnego, krakowskiego”, KAIU, XLI, 1996, nr 1.

Szlezzynger P.S., *Warsztat architektoniczny Macieja Trapoli*, KAIU, XXXV, 1990.

Wójcikiewicz M., *Studia nad zabudową Nowego Wiśnicza*, TKUiA, XIV, 1980.

Summary

Baroque architecture of Our Lady and John the Baptist Church in Nowy Wiśnicz. The outline of main issues

In 1616 Stanisław Lubomirski founded the town Wiśnicz as a private town, a centre of vast latifundium in Cracow region. In 1620 he provided the funds to build a new stone-wall parish church which was consecrated in 1647. In the great fire of the town in 1863 the wooden buildings of the market square and the town hall were burnt down. The church, its belfry, rafter framing and parish archives also suffered from the fire.

The presbytery of the church is semicircular, with adjacent vestibule, vestry and a small treasury. The nave is wider than the presbytery, rectangular and elongated of mannerist proportions with later addition on the east. Outside the nave there are buttresses in the form of giant volutes. Two-storey western elevation of the church is divided in its lower part into three fields of different widths by pilasters. In the middle field there is a portal with the coat-of-arms of Szreniawa in the pediment broken along the axis. The Palladian openings and conch niches are placed regularly. The upper storey, narrower,

finished with a flattened arc is framed by a small volutes. Low pinnacles finish the part of the façade.

The baroque forms in the façade are placed in a mannerist manner. The façade is divided by a huge mould separating the colossal pilasters from the gable divided in a different rhythm. The pilasters of the upper storey and towers are off the axes of the lower storey pilasters. The flat and linear architecture is supported by huge, almost bulging base.

The barrel vault is emphasized by conspicuous entablature, and the interior is homogeneous in character. The elegant composition with few sculptural elements reminds one of the Carmelite church interior. In the façade the elegant forms are combined with sculpturally exaggerated ornamentations and the outline of framing is mannerist. Andrea Spezza, of Italian origin, probably architect of parish church in Wiśnicz, executed the baroque architecture in a very individual way but with strong mannerist impressions.

The eastern frontage together with the parish church are a basic elements of the architectural complex of the former Carmelite monastery and castle, which dominate in the Wiśnicz skyline. Therefore its arrangement must be regulated, and the view of the parish church façade exposed.

Translated by P.S. Szlezzynger